

MAGYAR CSAPATOK AZ 1812. ÉVI HADJÁRATBAN.

(Harmadik közlemény.)

B) Események Mohr tábornok különítményénél.¹

A poddubniei csata után Schwarzenberg a Diadynál visszahagyott Mohr tábornokot a 30-ik (De Ligne) gyalogezred két zászlóaljával, a *Hessen-Homburg huszárokkal* (700 lovas) és egy háromfontos üteggel bal oldalába kikülönítette azzal a parancssal, hogy verje vissza a Tormasóf által Pinskbe küldött Milassin orosz tábornoknak a Jasiolda s a Pripiatj közé betolakodott csapatait, szállja meg a Pina átjáróit, biztosítsa a fősergeb al oldalát és Nieswiezen át, a hol Kinszky ezredes állott különítményével, létesítsen összeköttetést a Witebszknél és Orszánál álló grande armée-val.²

Augusztus 18-án Mohr Iwanowóban állott³ és miután a Pina mögé viaszorította Milassin portyázó különítményeit, augusztus 20 án behódoltatta Pinsket és Nieswiezen át összeköttetést létesített a grande armée-val. A Hessen-Homburg huszárok már most annyira lerongyolódtak, hogy számukra posztót akartak venni a zsidóktól.⁴ 23-án a különítményt Lubieszóvra rendelték, hogy tartsa sakkban a dél felé álló oroszokat. Másnap Mohr viaszorította az ellenséget Dubojánál és H. H. Kuzieliczynnél átkelt a Pinán és Dolskig jutott, a hol a csapatok

¹ Journal der Tagesbegebenheiten beim Hauptquartier stb. F. A. 1812. 13—1. ad. Auszug aus dem Operations-Journal des Auxiliar-Corps. F. A. 1812. 13—27 és 28.

² Schwarzenberg parancsa Mohrhoz. F. A. 1812. 8—114.

³ F. A. 1812. 8—191.

⁴ U. o.:

hozzáfogtak az ellenség által fölégetett 13 hid helyreállításához. A huszárok vitézül viselkedtek, mivel megverték az orosz utócsapatot és súlyosan megsebesítették ennek vezetőjét. *Watterichsburg huszárőrnagy* jelentése szerint különösen kitűnt *Pikó Mihály közhuszár*.¹ Harmadnap, miután helyreállították a hidakat, az előcsapatok Lubieszówig jutottak, a különítmény pedig 28-án vonult át a Pripiatjon. A gyalogság egy zászlóalja Pinskben maradt és fönntartotta az összeköttetést Nieswiezen át a grande armée-val. Milassin ezután Lubieszowot is elhagyta és Kolkyig visszahúzódott,² fölégetvén maga mögött 12 hidat. Szeptember 2-án a hirszerző járóőrök fölkeresték Schwarzenbergnek Golobynál álló seregtesteit, de még Rafalowka és Kolky alá is eljutottak. Tovább azonban nem mehettek, mivel az oroszok lebombolták az összes átjárókat.

A Pripiatj mentének megfigyelésére rendelt huszárkülönítmények egész Petrikówig (Pinsktől keletre 170 km-nyire) jutottak. A Ljachwánál állót (Pinsktől keletre 70 km-nyire) szeptember 3-án megtámadták s a Pinsktől északkeletre fekvő Pogostig visszaszorították. A 4. huszárezred története szerint³ *Aulich hadnagynak* a folyó mentén álló 32 lovasát 500 kozák észrevétlenül megrohanta s a Ljachwán álló gyalogszázaddal együtt szétverte és elűzte. Csakis Aulich menekült meg egy tizedessel és két közhuszárral. E támadásra Mohr erős csapatot hagyott hátra a Kolky felé vezető úton, ő maga pedig Pinskbe ment és az itt visszamaradt zászlóaljával együtt újból megszállotta a Pina és Jasiolda hidjait ép akkor, mikor a Schwarzenberg vezette szövetséges sereg a Styr vonalához jutott. (Lásd a szövetséges hadtestek helyzetét a 3. sz. vázlaton.)

Szeptember 8-án megint megtámadták és a Jasiolda felé visszaszorították ljachwai őrségünket az Ertel tábornok által Mozyrból kiküldött orosz járóőrök és különítmények. Erre Mohr Hampel gyalogsági őrnagyot gyalogsággal, egy *fél század huszárral* s egy ágyúval a masewiczei és wieliemeyi hidak megszállá-

¹ *F. A. 1812.* 8. ad 245.

² *Bogdanowitsch* i. m. I. k. 315—316. l.

³ *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Nr. 4.* 376. l.

sára rendelte. Az oroszok azonban nemcsak hogy megelőzték a különítményt, hanem kelepczébe is csalták, úgy, hogy csak kevés huszár menekült meg *Morvay kapitány* és *Vellimirovics főhadnagy* vezetése alatt. A 4. huszárezred története szerint az oroszok a foglyul esett *Forster hadnagyot* huszársaival együtt az ország belsejébe kísértették. A foglyul esettek közül *Arnódy tizedes* több társával megszökött, úgy, hogy aláasta a börtönül szolgáló pajta falát és azután erdőn, mocsáron és posványon át barangolva, hat nap múlva bevonult ezredéhez.¹

Ertel tábornok azonban nemcsak kisebb és nagyobb portyázó különítményeket küldött ki minden irányba, hanem Sapolskij tábornokot nyolcz zászlóaljjal és két doni kozákezred-del Pinsk megvételeére is rendelte.² E támadás következtében Mohr Dubojára húzódott, a mikor pedig az ellenség Iwanowónak vette útját, H. H. Kuzieliczynen át Lubieszówra meghátrált, de megszállta a slapani hidat. E mozdulat következtében szabadabbá lett a Styr vonalán álló szövetséges hadtestekhez vezető kobrini út, veszélybe jutott a pruzanyi kórház, sőt Slonim is raktárainkkal együtt. Emiatt és Schwarzenberg parancsára négy *huszárszázad* eröltetett menetekben Antópólba és Kobrinba küldetett, a mire az oroszok szeptember 15-én elhagyták Pinsket.

Szeptember 17-én Mohr a szövetséges hadtestek bal oldalának biztosítása végett Stobychwára rendeltetett, lovassága pedig a Pina és Jasiolda között hagyatott, a mely egy század gyalogsággal és harmincz vadászszal megerősödött. Szeptember 20-án a különítmény Stobichwát megerősítette és Kolky felé tolta előre hirszerző járőreit.

A mikor Schwarzenberg Tschitschagof nagy ereje elől szeptember végével Ljubomlon át visszahúzódott, Mohr parancsot kapott Diwinen át Kobrinba vonulni.³ A szövetséges hadtestek és Tschitschagof serege által szeptember 29-én vívott ljubomli ütközet után, október 2-án az oroszok elfogták Mohrnak Schwar-

¹ *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Nr. 4.* 377. l.

² *Bogdanowitsch i. m. I. k.* 318. l.

³ *F. A. 1812.* 10—10.

zenberghez küldött futártisztjét, kinek irataiból megtudták, hogy Mohr egyesülni óhajt a Ratnón és Bulkowón át Brestre irányított Siegenthallal. Erre Tschitschagof Woinofot a maga hadtestével és Orurk gróf tábornok csapatainak egy részével — összesen 11 gyalogzászlóaljat, egy huszár-, három dragoonos- és négy kozákezredet — erőltetett menetben Ratnóra küldötte azzal, hogy fogja el Mohr különítményét. Mohr azonban kisiklott ellenfele kezéből, úgy, hogy a mikor Woinof október 4-én Diwin alá érkezett, ő már Kobrinban volt. Mivel azonban a Siegenthal üldözésére rendelt Lambert tábornok október 5-én Bulkowónál átkelt a Muchawiec északi partjára, Mohr nem csatlakozhatott a Brestnél harchoz készülő Schwarzenberghez, hanem északnak tartott és október 7-én Pruzanyban állott akként, hogy két szakasz huszárja Kozi-Bródnál, egy szakasza Gorodecznál, egy pedig Poddubnienél figyelte az utakat s a Muchawiec vonalához ért oroszok előcsapatait.¹

Október 8-án az orosz hadtestek előzönlöttek a Muchawiec és Leszna közötti vidéket, minek folytán Mohr különítményét Sielo-Wielikoja alá szorították és teljesen elvágták Schwarzenbergtől.²

A gorodecznai lovas ütközet.

Woinof négy kozákezrede nyomon követte a különítményt s október 9-én reggel Gorodecznál megtámadták és Kozi-Bródig visszaszorították huszár őrségünket, majd az ennek segítségére jövő századunkat is M. H. Kletnéig üzték. Az iziben előre vágató félszázadunk kivágta ugyan a szorongatottakat, de csakhamar rájuk támadt az egész kozák had (1600 lovas). A Lichosielecynél Hessen-Homburg herczeg ezredes vezetése alatt álló tartalék neszét vette a harcznak, lóra pattant s ezredese vezetése alatt vágatva segítségére sietett a megtámadottaknak. A csak négy gyenge huszárszázad órákon át küzdve ötször rohanta meg a nagyerejű ellenséget, a mely mindig oldalbakapta a mieinket. Hessen-Homburg ezredes lova is összeesett, maga alá nyomta

¹ F. A. 1812. és Bogdanowitsch i. m. II. k. 419—421. l.

² Bogdanowitsch i. m. II. k. 422. l.

gazdáját, kit esése közben egy kozák vállán és nyakán megsebesített. *László Márton közvitéz* segítségére sietett ezredesének, kiszabadította lova alól és átengedte a maga paripáját. A vitéz ezredes nem tágitott, hanem századait *hatodszor is oly dühödten vezette rohamra*, hogy a négyszeres ellen végre is futásban keresett menekülést ennyi bátorság és elszántság látára. Az ellenségnek 300 sebesültje és halottja volt. A mieink közül megsebesült három tiszt, elesett és harcra képtelenné vált 101 ember.¹

Az ezredese életét megmentett *László Márton* az arany vitézségi érmet kapta.²

Mivel október 9-én este ellenséges gyalogság is mutatkozott, Mohr még e napon Nowij-Dworra, másnap Wolkowiskra, harmadnap Mostyra (a Niemen mellett) vonult, átkelt a folyón, leromboltatta a hidakat s a mikor hírért vette, hogy az oroszok Slonim felé közelednek, 12-én Czerlionára, 13-án pedig Grodnóba húzódott (Pruzany-Grodnó 165 km). A megerőltető menetek miatt a csapat fáradtan, éhesen és lerongyolódottan érkezett be 67 beteggel.³

A különítmény derekasságát tanusítják Mohrnak Grodnóból kelt jelentésének e szavai: *a legénységnek se élelme, se dohánya, augusztus óta pedig egy fillér zsoldja se volt és mégis a legnagyobb resignatióval viselte a tisztséget s a csapat a nélkülözéseket és a legszélsőbb önmegtartóztatásig kötelességérzet, rend és föltétlen engedelmesség uralkodott.*⁴

V.

A szövetséges hadtestek támadása.

(Lásd a 3. sz. vázlatot.)

A) Előnyomulás Slonimra.

A hadműveletek harmadik fejezetében említettem, hogy a grande armée szeptember 15-én bevonult Moszkvába. Napoleon

¹ Mohr jelentése Zydomlából, 1812. X/13. F. A. 1812. 10—121.

² H. K. R. F. A. 1812. 10—14.

³ F. A. 1812. 10—191.

⁴ F. A. 1812. 10—191 és 256.

biztosra vette, hogy az orosz főváros elfoglalásával véget ér a háború és az orosz czár békét köt. Ez azonban visszautasította Napoleon békeajánlatát. A Moszkva körül álló francia sereggel a hadjáratot sem folytatni, sem a tavaszig várni nem lehetett, mivel a hadtestek létszáma nagyon megfogyott, az élelmezés pedig a legnagyobb nehézségekkel járt. Az oroszok eleddig döntőleg meg nem vert s szervezetében meg nem ingott hadseregének létszáma napról-napra növekedett, a grande armée oldalainak és hátának biztosítására kikülönített seregtestek pedig már alig tarthatták magukat, vagy a miként a Schwarzenberg vezette hadtestek, meghátrálni voltak kénytelenek. Ha ily körülmények között Moszkvában marad Napoleon, kapitulálni kénytelen. Október 15-én tehát kiadattak a parancsok a grande armée visszavonulásához.

Az ellenfelek helyzete ezen időpontban a következő volt. (Lásd a 4. sz. vázlatot.)

A *francia főseregből* az I., III., IV. és VIII. hadtest, valamint az V. részei a lovasság zömével (110,000 ember) Moszkva körül laktáborozott; a IX. hadtest Szmolenszknél, a X. Rigánál, a II. és VI. Polocknál, Dombrowszky az V. hadtest részeivel Minsknél és Borisównál, Schwarzenberg (Mohr tb. különítménye Grodnónál) és Reynier Drogiczynnál a Búg bal partján állott. Ez a mintegy 250,000 főre rúgó hadsereg 1000 km hosszú hadműködési vonalon állott szétszórtan, ellenséges országban, élelmezési nehézségekkel küzdve, lecsigázottan.

Az *orosz hadseregből* Kutusóv alatt 180,000 ember Tarutino körül gyülekezett, Steinheil 20,000 emberrel Rigánál állott, Wittgenstein 20,000 fővel Polocknál, Tschitschagof 60,000 katonával Brestnél, Ertel pedig mint tartalék 20,000 harcossal Mozyrnál várta a megindulást.

A mint október 15-én megkezdte Napoleon visszavonulását, a czár elrendelte, hogy a míg a Moszkva körül álló fősereg a visszavonulókat követi, addig a Rigánál, Polocknál, Mozyrnál és Brestnél álló erők Napoleon hátában a Berezina vonalán egyesüljenek s a fősereggel együtt semmisítsék meg Napoleon visszavonuló seregét.

A Malo-Jaroslawezen és Jelnián át Szmolenszakra vissza-

vonuló francia hadtestek s az oroszok között október 24-én Malo-Jaroslaweznál ütközetre került a dolog, majd a mikor a francziák a moszkva-szmozlenszki útvonalra tértek, november 3-án Wjázmánál ütköztek meg az ellenfelek. November 9-én Napoleon már csak 50,000 emberrel ért Szmolenszkbe. Közben a Polocknál álló francziákat az oroszok visszaszorították és Witebszket is hatalmukba kerítették, bár az eddig Szmolenszkben állott IX. francia hadtest segítségére sietett amazoknak. Ennek következtében el volt zárva a witebszk-wilnai út is; és mivel a Szmolenszkben felhalmozott élelmikészletek teljesen elfogytak, Napoleon délnek kitért, a hol azonban már Tschitschagof várta a Berezina mentén.

*

Térjünk vissza most már a Búg mentéhez Brest-Litowskhoz, a hol az október 18-án vívott bielai ütközet után egyideig tétlenül állottak egymással szemben az ellenfelek. A mikor Schwarzenberg a Búg bal partjára visszavonult, Tschitschagof a Muchawiec és Lesna vonala között helyezte el seregtesteit és hozzálátott élelmikészletének kiegészítéséhez. A mint ezzel készen lett, kettéosztotta seregét. A maga vezette nagyobb részzel (30,000 ember és 180 ágyú) október 30-án Pruzanyon és Slonimon át a Berezinához indult, *Sackent pedig Bulatof, Essen és Liewen hadtesteivel* (47 zászlóalj, 36 lovasszázad, 6 kozákezred és 92 ágyú, összesen 27,000 fő) *Brestnél hagyta* Schwarzenberg megfigyelésére és lekötésére.¹

Az ostrowicei táborban álló szövetségeseik, a rendelkezésükre álló eszközökhöz képest, előkészültek a téli hadjáratra és meg is erősödtek: Schwarzenberg öt gyalogzászlóaljjal s a Lichtenstein huszárokkal,² Reynier pedig a Durutte francia hadosztálylyal (12,000 ember).

Az osztrák-magyar csapatok megváltozott hadrendjét a táblázat mutatja.

¹ *Bogdanowitsch* i. m. III. k. 202—207. l.

² *H. K. F. R. A. 1812.* 10-ad 11 és *F. A. 1812.* 10—269.

Beosztás és parancsnok	Dandár- parancsnok	Csapattest	Zászlóalj	Század
Elővéd	Frelich tábornok	1. huszárezred.....	.	6
		6. Blankenstein huszárezred	.	6
		7. Lichtenstein «	.	6
		egy lovagló üteg.....	.	.
Jobb oszlop: Trautenberg altábornagy (helyettese: Pflacher táb.)	Suden tábornok	4. Hessen-Homburg huszárezr.	.	1
		5. vadász-zászlóalj.....	1	.
		varasdi határőr-zászlóalj.....	1	.
	Winzián tábornok	58. Beaulieu gyalogezred	2	.
		39. Duka magyar gyalogezred	2	.
		12. Lichtenstein gyalogezred egy hat fontos üteg.....	2	.
Közép oszlop: Bianchi altábornagy	Hessen-Hom- burg herceg tb.	2. Hiller magyar gyalogezred	2	.
		33. Colloredo-Mansfeld «	2	.
	Máriásy tábornok	48. Simbschen m. gyalogezred	2	.
		19. Hessen-Homburg «	2	.
	Lichtenstein herceg tábornok	32. Esterházy m. gyalogezred	2	.
		34. Davidovich «	2	.
gránátosok — — — — — két hat fontos üteg.....		2	.	
Bal oszlop: Siegenthal altábornagy	Andrássy tábornok	Hessen-Homburg huszárezred	.	1
		7. vadász-zászlóalj.....	1	.
		varasdi határőr-zászlóalj - ..	1	.
		9. Czatoriszky gyalogezred ..	2	.
	Geiger ezredes	41. Kottulinszky gyalogezred	2	.
1. gyalogezred..... egy hat fontos üteg.....		2	.	
Tartalék: Frimont altábornagy	Wrede tábornok	Riesch dragonyosezred	.	4
		Levehner „	.	4
		8. Kienmayer huszárezred ..	.	6
	Zechmeister tábornok	O'Reilly chevaulegersek	.	6
		Hohenzollern „	.	6
	Mohr tábornok	De Ligne gyalogezred	2	.
		4. Hessen-Homburg huszárezred egy három fontos üteg.....	.	4
	Tüzértartalék Wachtenburg tábornok alatt: egy 12 fontos üteg egy 6 „ „ egy 3 „ „*			

* F. A. 1812. 13-ad 28.

Napoleon óhajának megfelelőleg Schwarzenbergnek az volt a szándéka, hogy a mint beérkeznek az erősítések, közelebb vonul a grande armée-hoz. A mint azonban Tschitschagof október 30-án Pruzany felé elvonult, nem várta be Durutte hadosztályát, hanem október 29-én és 30-án Mogilnicánál átkelt a Búgon s a maga lovasságát Siematyczyre, Reynierét pedig Moszczonára toltta.¹ Ezzel megkezdődött az osztrák-magyar hadtestnek utolsó, de legfontosabb ama hadműveleti időszaka, melyben vonatkozásba jutott a grande armée visszavonulásával és a berezinai katasztrófával. Ezek azon hadműveletek, a melyek miatt pálczát törtek Schwarzenberg felett.

Október 31-én az oroszok viaszszoritották a *Forgách gróf kapitány* vezette huszár elővédet. Másnap Lumnónál a St. Quentin őrnagy vezette *négy század huszár* szenvedett vereséget. A huszárok ugyanis összetűztek mintegy 1500 orosz dzsidással és kozákkal. Századaink egyideig vitézül kitartottak, de legyőzette a nagyobb erő által, meghátráltak és az ellenséggel együtt oly gyorsan vonultak vissza táboruk felé, hogy majdnem egyszerre értek be megtámadtatásukat jelentő hírnökükkel. A nagyobb veszedelmet Frelich háritotta el azzal, hogy a fölriadt táborból a legelőbb lórapapott huszárszázadokkal előre robogott és az ellenséget megfordulásra kényszerítette. Az *1. huszárezred* elővédül kirendelt századát a kozákok szinte teljesen tönkrevérték, mivel a legénység fele elesett, megsebesült és elfogatott, a megmaradottakból pedig csak 13 tagot alakíthattak.²

Mivel Tschitschagof seregének megoszlását és észak felé vonulását hirszerző járőreink is kétségkívül megállapították, Schwarzenberg a Wolkowiskon át vezető úton Tschitschagof után indult, hogy, ha csapatainak erőbeli állapota megengedi, vagy eléje kerül a Niemennél, vagy a hátába tör Slonim alatt. A főcsapat Botkin, Bielsken, Ploskin (a Narew mellett), Wk. Berestowicán és Sylowiczén át Wolkowiskra vonult, a hová 8-án érkezett be akkor, mikor Tschitschagof Slonimból már elindult Minsk felé. Nem számítva a 3-iki pihenőt, melyet a Narew híd-

¹ *Mitteilungen*. 1884. I. f. 30. 1.

² *Frelich* jelentése Schwarzenberghez. *F. A. 1812.* 11—6.

jainak helyreállítása végett kellett tartani,¹ a csapatok 8 nap alatt 160 km utat tettek meg, a mi nagy menetteljesítmény az alább részletezett körülmények között.

Schwarzenbergnek nejéhez intézett leveleiben ugyanis olvasuk, hogy a grande armée főhadiszállásáról már régen nem érkeztek hozzá sem hírek, sem parancsok; fogalma sincs arról, hogy Napoleon minő terveket sző a jövőre nézve; panaszkodik válságos helyzete miatt s hogy valósággal a sötétségben tapogatózik, mivel az ellenséges nagyerejű lovasság több mértföld távolságban tökéletesen leplezi és fedezi seregtesteinek mozdulatait; a maga lovassága elégtelen és annyira kimerült, hogy képtelen áttörni az orosz lovasság vonalát hírek szerzése végett. A lovak legnagyobb része patkolatlan. Megbízható kémeket még aranyakért sem kaphat. A legénység ruházata lerongyolódott, a köpenyegek semmi oltalmat sem nyújtanak az időjárás viszontagságai ellen; november 4-én, a mikor eső esett, a legénység amúgy is rongyos ruhája valósággal szétfoszlott. Az élelmezés sok bajjal jár; a főzőüstök és a zászlóaljok eleségkocsijai elmaradoznak, mivel a lovak kimerültek és elhullottak. A sereg hátában kozák csapatok fosztogatnak és portyáznak, s minden pillanatban meg akarják rohanni csapatainkat.²

Különösen megviselte a menet a *Kienmayer huszárokat*, mert Lilienberg ezredes november 9-én azt jelentette Schwarzenbergnek, hogy a lovak annyira kimerültek, miszerint csak egy órányira küldhet ki járőröket; öt lovasa csak azért esett hadifogságba, mivel a lovak kidőltek.³ Frelich november 3-áról írott jelentésében azt mondja, hogy a legénység már napok óta nem kapott se kenyeret, se pálinkát, de hozzát teszi: *a csapat mégis jókedvű, senki sem panaszkodik, hanem derék katonákhoz illően, mindenki szembeszáll a veszedelemmel és elszenvedli a nélkülözéseket.*⁴

Az elkeseredés hangján szólal meg Schwarzenberg nejéhez

¹ *I. F. Novák* i. m. 258. l.

² *U. o.* 256—259. és 262. l.

³ *F. A. 1812.* 11—68.

⁴ *F. A. 1812.* 11—25.

írott levelében, a mikor ezeket mondja: Sem a tiszt, sem a közkatona nem látja be elegendőleg azokat az okokat, melyek e hadműveletekre kényszerítenek; bizonyosan engem okolnak, hogy nem kapják meg zsoldjukat, élelmüket és ruházatukat. Ezen azonban nem segíthetek, a dolog természetével jár s mint már sokszor mondtam: sok itt a bosszúság, de kevés a vigasztalás. Az Isten talán mégis megvált ezektől.¹ Katonai nézőpontból egyedüli a maga nemében ez az időszak, melynek megoldását elképzelni lehetetlen. Különös hadviselés ez: az ellenség zaklatja elő- és utócsapataimat.²

*

A mint a szövetségesek megfigyelésére visszahagyott Sacken, Schwarzenberg elvonulásáról értesült, jöllehet ennek ereje jóval meghaladta seregének létszámát, elhatározta, hogy utána nyomul és feltartóztatja még vereség árán is. November 3-án tehát Brestben visszahagyott egy gyalogezredet, a többivel pedig Wysoko-Litowskon és Kleszczelin át megindult a következőképen: elővéd Milassin tábornok alatt egy vadász-, egy kozák-, egy huszár-, egy dragonyosezred és két ágyú; főcsapat megosztottan: baloszlop Bulatin hadteste Woltschinon át, jobboszlop Essen és Liewen hadtestei Wysoko-Litowskon keresztül.³

A szövetségesek menetét biztosították jobbról Kleszczeléig Reynier, Frelich és Trautenberg, innen csak Reynier és pedig: Ml. Narewkán (XI/4.), Rudnián, Swisloczon, Porozówon át, a hová ugyancsak november 10-én érkezett be Durutte hadosztálynak egyik dandárával együtt.

Már 3-án Milassin elővédének kozákjai (állítólag 800 lovas) Wysoko-Litowsk és Kleszczeli között megtámadták Frelichnek a *Blankenstein* és *Lichtenstein* huszárok egy-egy századából alakított ama utócsapatát, melynek fedeznie kellett Schwarzenberg menetét. A leghátul haladó Lichtenstein huszárok karddal, pisztolyokkal keményen tartották magukat addig, míg a másik század

¹ I. F. Novák i. m. 257. l.

² U. o. 267—268. l.

³ Bogdanowitsch i. m. III. k. 208—209. l.

s a közelben kémlelő 50 százsz dzsidás beérkezett. A még mindig maroknyi had dühödten rávetette magát a hosszú dárdákkal harczó ellenségre és ezt rövid harc után futásba verte.¹ *Bogdanowitsch* idézett munkája III. kötetének 211. lapján azt mondja, hogy ezen ütközetben az oroszok voltak a győztesek, kik elfogtak 75 magyar huszárt. Ez tévedés! Az oroszok november 1-én Lumnónál vívták meg azt az ütközetet, a melyben a St. Quentin őrnagy vezette 1. huszárezred századait verték tönkre.

November 8-án, mikor Schwarzenberg nagyszámú maradozóinak² bevonulása végett Wolkowisknál pihenőt tartott, a mikor Tschitschagof Slonimból a Berezina fefé elindult és a mikor hadtestünk előcsapatai Izabelin alá szállottak, Reynier főoszlopa pedig már Porozow közelében járt, Milassin Rudniánál szétverte Reynier utóvédét.³ Másnap Reynier kísérletet tett Milassin bekerítésére; 10-én a mieink elérték a Zelwianka vizét, Reynier ellenben visszahúzódott az időközben megerősödött orosz elővéd elől. November 13-án Frimont és Siegenthal a Szcara vonalához jutott, Frelich Mezewiczére vonult, Bianchi és Trautenberg pedig Golyinka alá szállt; Reynier, hogy maga után csalja Sackent,⁴ Izabelin felé meghátrált.

Hírek szerzésére és felderítésre kiküldött lovasságunk szerencsés volt. *Bekény József kapitány* Ozierniczánál szétvert 70 kozákot,⁵ a Slonimig jutott huszárok elfogták Eminiatoff orosz dragonyos ezredest,⁶ a *Kienmayer huszárok* pedig elcsípték Sackennek futártisztjét, kinek irataiból kitűnt Sacken hadtestének beosztása, ereje, állása és szándéka.⁷

Felette érdekessé vált az ellenfelek helyzete november 14-én, a mikor Reynier Wolkowiskra visszavonult, az oroszok pedig Izabelin körül tömörültek. Aggasztó volt, hogy Witt orosz tábor-

¹ *Frelich* jelentése Schwarzenberghez. *F. A. 1812.* 11—9.

² *I. F. Novák* i. m. 263. l.

³ *Bogdanowitsch* i. m. III. k. 211. l.

⁴ *I. F. Novák* i. m. 267. l.

⁵ *F. A. 1812.* 11—88.

⁶ *F. A. 1812.* 11—109.

⁷ *F. A. 1812.* 11—110. és 257.

nok két kozákezzreddel és némi gyalogsággal betört a warsói nagyhercezségbe. E váratlan csapásokra Schwarzenberg nem merte tovább követni Tschitschagofot,¹ hanem megállította seregtesteit, november 15-én pedig Ozierniczához visszarendelte Bianchit, Trautenberget, Frelichet és Wredét, hogy segítségére mehessen Reyniernek és ha kell, lecsapjon Sackenre, a ki veszélyeztette összeköttetési vonalait.

B) Az izabelini rajtaütés és Sacken üldözése a Muchawieciig.

November 15-én Sacken Wolkowisknél megrohanta Reyniert, kivevte a városból és miután ennek nagy veszteségeket okozott, az északra fekvő magaslatokra üzte. Erre Schwarzenberg föltétlenül szükségesnek tartotta, hogy segítségére menjen Reyniernek, mert ha ezt Sacken nagyobb erejével még egyszer megveri és elválasztja tőle, ő a már csak 22,000 emberből álló hadtestével két tűz között a megsemmisülésnek néz elébe. Ennél fogva

Frimont Siegenthal hadosztályával és *Zechmeister* dandárával *Slonim*nál visszahagyta, hogy a *Niemen* mentén álló *Mohr*ral együtt megfigyelje és erős portyázó különítményekkel zaklassa a *Minsk* felé menetelő *Tschitschagof*ot, mintha a főcsapat is jönne,

ő maga pedig november 16-án Sacken hátába tört a következőképen:

a) *főoszlop*: *Frelich*, *Wrede*, *Bianchi*, *Trautenberg*, a tüzérség és a máh havonat *Iwackiewicz*én, *Mezyreczén* át *Izabelin*re;

b) *St. Quentin* őrnagy az 1. és *Blankenstein* huszárezredekéből összeállított huszárosztályal *Szereszowó* *Pruzany* felé elszántan megtámadja az oroszok őrségeit és vonatait;

c) *Scheitherr* ezredes a *Riesch* dragonyosokkal, a *varasdi* határőrzászlóaljjal és négy háromfontos ágyúval *Nowyj-Dworon* át támogatja *St. Quentin* őrnagyot, lehetőleg több helyen egyszerre megrohanja az ellenség visszavonulási vonalán álló őrségeket és vonatokat, összeköttetést létesít *Rozanyon* át *Frimont*tal és megfigyeli a *kosowó-pruzanyi* utat.²

¹ *I. F. Novák* i. m. 269. l.

² *Schwarzenberg* intézkedése XI/16-ra. *F. A. 1812.* 11—133., 141. és 142.

A főoszlop élén haladt a *Garnicza alezredes* vezette egy század *Lichtenstein* és egy szakasz *Blankenstein* huszár. A tizenkét lovasszázadból, egy ütegből és két vadászszázadból alakított elővédet Frelich vezette. A hadosztályok a 15-én kiadott intézkedésben megjelölt sorrendben sorakoztak a menetoszlopba. Az elővéd reggeli hat, a zöm pedig hét órakor indult.

A 30 km menetet a csapat 10 óra alatt megállás nélkül hajtotta végre.

Az él Izabelin előtt egy órányira 100 kalmukra bukkant, kiket Garnicza oly ügyesen támadtatott meg, hogy belőlük alig menekült meg valaki. Ezután az egész elővéd ügetésben előre nyomult, majd vágatva berontott a városba és összefogdosott 100 orosz katonát. Mivel a házakba menekült ellenséges gyalogság tüzeléshez fogott, Frelich két vadászszázaddal, négy *Lichtenstein*, egy *Balkenstein* és egy császárhuszár századdal bekerítette a várost és miután tüzérsége is belelőtt a házakba, rohamra indult s elfogta Sacken 500 emberből álló főhadiszállását és zsákmányul ejtette az összes podgyászt, 20 löporos kocsit, 100 lovat és egy csomó tevét. Ezután Frelich az izabelin-wolkowski utat kísérő erdő szélén mutatkozó ellenséges gyalogsággal vette föl a harcot. A küzdelemben orosz dragonyosok visszavetették a *Lichtenstein* huszárokat, a mi közben Stefaics kapitány elesett. A harcnak tüzérségünk vetette végét. Az ellenség napnyugtával vad futásban keresett menekvést.¹

Az Izabelin felől hallatszó ágyúzásra Sacken abbahagyta Reynier ellen intézett támadását és mivel attól tartott, hogy *Schwarzenberg* csapatai elvágják *Blonkitnánál* a *Rossán* át épített hídtól, egész seregével sietve *Swizlocz* felé visszavonult.

Az ellenség üldözését a *Wöber* őrnagy által vezetett s a 32. és 34. gyalogezred századaiból, egy század *császárhuszárból* és 40 vadászból álló különítmény kezdte meg, mely 17-én éjjel 3 órakor *Jasienowicán* szétverte az oroszok őrségét és elfogott belőle 50 embert.² Hajnalhasadtával Reynier *Sokolnikire*, *Schwarzenberg* *M. Lopienicán*, *Porosowón* át *Studienikire* ment,

¹ *Frelich* relatiója *F. A. 1812.* 11—167.

² *Wöber* őrnagy jelentése. *F. A. 1812.* 11. ad 153.

a St. Quentin és Scheitherr ezredes vezette különítmények pedig Nowyj-Dwort érték el. Közben a hanyatt-homlok menekülő oroszokból elfogatott: 2 ezredes, 1 őrnagy, 8 főtiszt és 1500 ember; zsákmányul esett 2 tábori gyógyszertár, 10 löporos szekér s igen sok podgyászkocsi.¹

November 18-án nagyon rossz utakon a szövetségesek Ml. Grinkiről és Studienikiről a swizlocz-rudniai út felé támadtak, de már nem vághatták el Sackennek Rudnián át vezető egyedüli visszavonulási vonalát, mivel ez megelőzte őket. Gorbacz körül azonban a szövetségesek beérték az oroszok utócsapatát. Az úton és az erdőben elkezeredett harc fejlődött az üldözők és a főcsapatukat teljes feláldozással fedező ellenséges utócsapat között. Reynier csapatain kívül kitüntek: a 19., 32., 34. és 48. gyalogezredek részei. A november 27-én kelt Generalbefehl szerint, a mikor a 34. gyalogezred századai a kartácstűzben a töltésúton előre jutni nem tudtak, *Schink György őrmester* szakaszával önszántából a környékező mocsarakon át az ellenség oldalába tört és ezt megverte;² *Lesenszky Pál 32. gyalogezredbeli tizedes* pedig szakaszával visszaverte azt az orosz csapatot, a mely zászlóalja oldalába rontott. Az est beálltával az oroszok föladták a küzdelmet, visszahúzódtak és fölégették a Narew hidjait.

November 19-én Sacken Zastawa mellett bántódás nélkül átkelt a Narewkán és miután 1 dragonyos-, 1 huszár- (összesen 12 század) és 4 kozákezredet két ágyúval Szereszowo alá küldött, ő maga pedig a főerővel Brest-Litowsk alá vonult, a hová 23-án érkezett be.³

Reynier november 19-én és 20-án helyreállította a Narew hidjait, a mi után Galeyen, Szereszowón, Reczycán át Brestnek vette útját. Schwarzenberg csapatai november 19-én Nowyj-Dworról indulva, Pruzanyon, Kozi-Bródon, H. M. Kiwaczycyn, Sokolowón át Kusiczyra nyomultak, a hol 25-én megszalasztották az oroszok utóvédét. A menet alatt a *Lichtenstein huszárok* Kiwaczycy körül szétszórták, az ellenséges utócsapatot,⁴ novem-

¹ *Frelich* relatiója. *F. A. 1812.* 11—167.

² *Schink őrmester* az ezüst vitézségi érmet kapta. *F. A. 1812.* 11—240.

³ *Bogdanowitsch* i. m. III. k. 219. l.

⁴ *Frelich* jelentése. *F. A. 1812.* 11—211.

ber 24-én pedig Bulkowónál megint a huszárok elfogtak három pálinkás hordóval megrakott szekeret.¹

November 25-én, a mikor a Kosiczynél megszalasztott oroszok Wyczulki felé elmenekültek, Schwarzenberg az *1. huszárezreddel* és egy üteggel utánuk nyomult és ép akkor ért Jamnó alá, mikor az ellenség a Muchawiec hidjára lépett. Előbb csak tűzérségi harcz keletkezett, később azonban, mikor a Beaulieu gyalogság egy zászlóalja is beérkezett, komolyabb ütközet fejlődött, a miben bekerítettek a hidat védelmező ellenséges jobbszárnyat és elfogtak 300 katonát. Másnap helyreállították a hidat, a mi után november 27-én Frelich a Beaulieu gyalogsággal és a *Lichtenstein huszárokkal* a Ruda felé menekülők után vetette magát. *Bekény József* Lichtenstein huszárezredbeli kapitány 80 lovasával és 50 önkéntesen vállalkozó gyalogossal még e napon Mokraný alatt (Jamnótól 40 km) beérte az oroszokat, a kik annyira megrettentek, hogy fölgyújtották a hidat, mielőtt csapatuk vége átment rajta. *Bekény* 150 katonát elfogott és zsákmányul ejtett 11 lövészeres kocsit, sok markotányos- és málhaszekeret. A különítmény egyik járőre átgázolt a vizereken s a mocsarakon és *Sielec* alatt rajtahajtván a menekülőkön, elfogott belőlük 100 embert.²

Szerencsésen portyáztak a *Tamássy főhadnagy* vezette huszárok is, a kik *Divin* alatt csíptek el két tisztet, 30 katonát és 60 kocsit.³

Cornaro «Strategische Betrachtungen über den Krieg im Jahre 1812» című munkájának 95. lapján⁴ ezeket mondja Schwarzenberg hadműveleteire nézve: A francia hadsereg hátában rosszra fordultak a dolgok, a szárnyakon álló hadtestek hatása és tevékenysége nem felelt meg Napoleon várakozásának. A saját és *Reynier* hadtestével, valamint *Durutte* hadosztályával, vagyis összesen 40,000 emberrel rendelkező Schwarzenberg határozatlan hadműveleteivel volt oka annak, hogy

¹ *Frelich* jelentése. *F. A. 1812.* 11—217.

² *Frelich* jelentése. *F. A. 1812.* 11—243.

³ *F. A. 1812.* 13—30.

⁴ *Ludwig Cornaro* Oberst im k. k. Generalstabe. Wien 1870.

Tschitschagof serege nagy részével zavartalanul elérhette a Berezinát és hátulról megtámadhatta Napoleont. Schwarzenberg 48,000 embere ellenére fogva tartatta magát Sacken 27,000 embere által. A mikor azután végre megindult Tschitschagof után, az izabelini győzelem hatása alatt feladta eredeti szándékát. A helyett, hogy Reyniert az érzékenyen megvert és katonáinak felét vesztett Sacken üldözésére rendelve, ő maga erejének nagyobb felével Minsken át sietve Tschitschagof után vetette volna magát. — mi az általános helyzettel összhangzásban, természetes és így helyes is lett volna, — feladta eredeti szándékát és Sacken üldözésére indult.

Reynier csapatai Wolkowisknál akkora vereséget szenvedtek, hogy Duruttnek majdnem egész Európából összeterelt és ujonczokból, valamint szedett-vedett népségből alakított hadosztálya (köpönyegek nélkül, jobbára nyári öltözetben!) fegyelmében és katonai szervezetében annyira megingott, hogy vissza kellett hagyni Rudniánál, a százszok létszáma pedig 6000 emberre csappant. Ez a gyenge, agyonhajszolt sereg aligha lett volna képes erélyesen és eredménnyel üldözni azt a sereget, melynek tehetséges parancsnok által vezetett csapatai oly keményen tartották magukat a rudniai utóvédharczban s a mely pár nap múltán megerősödött volna Witt tábornoknak a warsói nagyhercezségbe küldött két kozákezredével és némi gyalogságával, valamint Lüders tábornoknak Szerbiából beérkezett csapataival. Az oroszok felett aratott győzelmet ki kellett aknázni, mivel a koczka megfordulhatott s a vállalkozó szellemű Sacken csakhamar megint Schwarzenberg hátába került volna.

A siker nagy volt, mivel az oroszok demoralizálva visszahúzódtak a Pripiatj mocsaraiba és elvesztettek legalább is 7—8000 embert.¹

C) Események Scheitherr ezredes különítményénél.

Schwarzenbergnek Sacken hátába intézett támadására vonatkozó intézkedéseknél megemlítettük, hogy St. Quentin ör-

¹ I. F. Novák i. m. 273. l.

nagyot egy osztály huszárral, Scheitherr dragonyos ezredest pedig a Riesch dragonyosokkal, egy zászlóalj határőrrel és négy ágyúval Pruzany felé küldötték az oroszok visszavonulási vonalának nyugtalanítása végett. A *St. Quentin* vezette osztály november 18-án elérte Nowyj-Dwort, meglepte a 20 lovasból álló kozák őrséget és elfogott belőle 10 lovast.¹ Mivel megtudták, hogy Pruzany alatt szintén ellenség áll,² ide lovagoltak. Innen azonban hamarosan visszahúzódtak a huszárok, mert nem mertek összetűzni a mintegy 100 gyalogossal megerősített öt ellenséges lovasszázaddal. Erre Scheitherr is csatlakozott a huszárokhoz, a mi által a lovasok száma összesen 420 volt (90 huszár és 160 dragonyos).³

A míg a zöm Krasnoje alá vonult, addig *St. Quentin* a huszárokkal Sielo-Welikoje alatt összeakadt két század kozákkal, a kiket hamarosan megszalasztott. Mivel az elfogottak valómásából kitűnt, hogy Ogorodnikinél egy egész kozákezred áll, Scheitherr ennek éjjeli rajtaütésére határozta el magát.

Rajtaütés Ogorodnikinél.⁴

Hogy megtéveszszék az oroszokat, bevonták az előőrsöket és éjjeli 12 órakor két csoportra oszlottan indultak el. A gya-

¹ *St. Quentin* jelentése. *F. A. 1812.* 11—157.

² Az előző fejezetben említettem már, hogy Sacken november 19-én Szereszovó alá rendelt egy dragonyos-, egy huszár- és négy kozákezredet két ágyúval.

³ A különítmény gyalogságának erejét nem tudtam megállapítani, mivel a 2. gyalogezred története (*Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 2.* 37. l.) három ezredbeli századról is tesz említést, holott Scheitherr egy szóval sem említi ezeket, hanem csak arról panaszkodik, hogy a határőröket használni nem tudja (*F. A. 1812.* 11—183). Sőt még azt is mondja, hogy nagyobb eredménnyel végződik támadása, ha a határőrök a házakba nem bujtak volna. Valószínű, hogy a határőröket a rajtaütés után fölváltották a 2. gyalogezred századaival, a mit a későbbi események is igazolnak. Hogy a rajtaütésben minő gyalogság vett részt, az mellékes, mivel a főérdem amúgy is a lovasságé volt.

⁴ Lásd a cs. és k. földrajzi intézet által kiadott 1 : 200,000 arányban készült 42—53 Wolkowisk térkép lapját.

lóságból, két ágyúból, a huszárokból és öt dragonyos szakasz-
ból álló kisebbik rész *St. Quentin* alatt Poroslanyon és Jako-
wiczén át az ellenség hátába vonult, a Scheitherr vezette nagyobb
csapat ellenben Poroslanyról egyenesen Ogorodnikire támadt. Az
ellenség hátába küldött rész Jakowiczin fosztogató kozákokra
bukkant, a kiket azonban elszalasztott. Ezek hirül vitték a
mieink támadását, a mire az egész kozák had lórapattant és
harczrakészen várta Scheitherrnek reggeli félöt órakor támadó
csapatát. Jó darabig váltakozó szerencsével folyt a küzdelem, de
azután a kozákok egy része Jakowiczi felé menekült. Itt azon-
ban szembe kerültek *St. Quentin* csapatával, a mely vissza-
vetette őket Ogorodnikire. A két falu között nagy hajsza támadt,
a miben a mieink lettek győztesek.

Az ellenség elveszítette parancsnokát, 2 tisztjét és 76 lovasát;
elfogott 6 tisztt, 4 trombitás, 359 kozák 250 lóval.¹

November 22-én Scheitherr Chomskig és Kobrinig küldte
hírszerző csapatait, 26-án Chomskon át Bezdiezbe vonult, a hol
elfogott 11 kozákot 5 löporos szekérrel. A hírszerző járőrök
átkutatták Antopolt, Drogiczynt, Iwanowót és a környékbeli
összes fontosabb helységeket, a melyekben elfogtak sok ellensé-
ges katonát és hatalmukba ejtették az oroszok által visszahagyott
javakat. 27-én éjjeli 2 órakor Bezdiezből elindulva, útközben el-
csíptek 40 lovasból álló kozák őrséget és miután a *gyalogság*
egy részét a zsákmányolt lovakra ültették, 27 órai egyhuzam-
ban végrehajtott menet után Pinsk alatt termettek. Itt szét-
verték az ellenük vonuló kozák csapatot, megrohanták a várost
és elfogtak 3 tiszttet és 132 embert. Hatalmukba esett még: két
kórház 168 emberrel, az élelmezési raktár 120 gorec főzelékkel,
160 gorec liszttel, 800 ökör, miket az oroszok a lakosságnak
adtak át hizlalásra és végül 300 darab puska. Ezenkívül össze-
hordották a lakosságnál talált sót és 119 ökrös szekéren be-
küldötték Schwarzenbergnek. A különítmény Chomsktól kezdve
elfogott: 1 őrnagyot, 8 főtisztet, 1 hadbiztost, 3 élelmezésügyi
tisztviselőt, 405 katonát és 162 szekeret.²

¹ *Scheitherr ezredes és St. Quentin őrnagy relatiói. F. A. 1812. 11. ad 155., 183. és 198.*

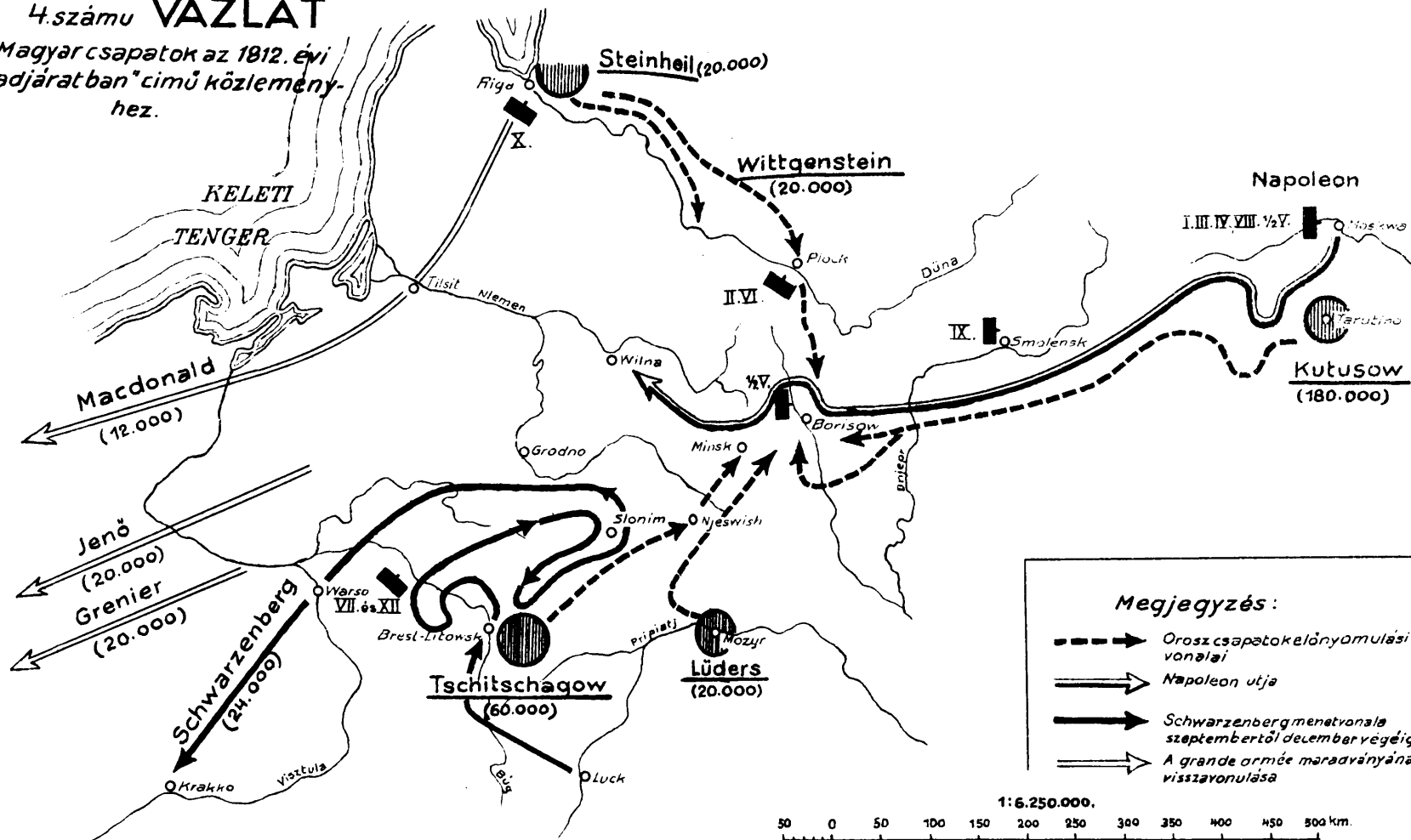
² *Scheitherr jelentései. F. A. 1812. 11--246. és 251.*

Szerencsétlenül végződött azonban a *Thun dragonyos kapitány vezette különítmény vállalata*. Scheitherr ezredes ugyanis bal oldalának biztosítása végett Thun alatt 50 dragonyost és a *2. gyalogezred 4. századát* kikülönítette azzal, hogy támadják meg az útjukba eső ellenséges őrségeket, azután pedig szállják meg a Jasioldának masewiczei hidjait. A csapat útközben elfogott 24 orosz katonát és 3 löporos kocsit. Mivel a Müller hadnagy vezette elővéd Logiszyn felé elszaladt, Thun is utána ment; visszamaradtak azonban: a masewiczei hidnál egy tizedes hat gyalogossal, a hidaktól északra elterülő erdő szélén pedig a gyalogszázad. Müller Logiszyntól nem messze szétverte az ellenséges szekérvár őrségét, de a falu alól visszahúzódott az időközben beérkezett Thunnal együtt, mivel az ellenséges gyalogsággal meg nem küzdhettek. Ezután az egész különítmény a Jasiolda felé visszavonult. Nem messze a hidaktól puskaropogás hallatszott. Hiába siettek a veszélyt sejtők, későn érkeztek, mivel a Pinsk alól elvert kozákok és orosz katonák szétugrasztották őrségünket és hatalmukba ejtették nemcsak a masewiczei átjárókat, hanem a hosszú töltésút hidjait is. A foglyokat kísérő és zsákmányolt lovakat vezető gyalogságunkból csak 36 ember ragadhatott fegyvert, a kik többször hiába támadtak. Ekkor Thun maga vezette rohamra dragonyosait. A keresztútbe jutott csapat élén *Thun 11 lövéstől találatlan holtan lóról bukott*, a legénység pedig Logiszyn felé visszaveretett. Az üldöző ellenség föltartóztatására *Pollák őrmestert* hagyták vissza 11 gyalogossal. Ez az utolsó hidnál kelleténél tovább kitartott, a minek következtében nyolczadmagával elfogatott. A *Pfister dragonyos főhadnagy* által vezetett csapat most már a mocsaras erdőbe menekült s éjjeli két óra körül egy lengyel nemes tanyájába húzódott. Pár órai pihenés után Pfister elhatározta, hogy bármi áron is, de utat tör Logiszynen át. Miután kikémleltette az ellenséget, lopva megközelítette és megrohanta a falut. Az álmából fölvert orosz őrség 110 emberéből 30 elfogatott, a többi pedig az erdőbe menekült. A zsákmányul esett kocsikat 150 lóval a lakosság kapta ajándékba.¹

¹ *Pfister főhadnagy jelentése. F. A. 1812. 11—247.*

4.számú VÁZLAT

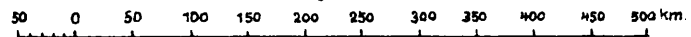
a Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban című közleményhez.

Megjegyzés:

- Orosz csapatok előnyomulási vonalai
- Napoleon útja
- Schwarzenberg menetvonala szeptembertől december végéig
- A grande armée maradványának visszavonulása

1:6.250.000.

Pollák őrmester sem maradt hadifogságban, hanem embe-reivel legyűrte az őrizetére rendelt katonákat s miután a szom-szédos tanyában tartózkodó oroszokon rajtaütött és elvette fegy-verüket, 38 fogolylyal tért vissza csapatához.¹

Később, a mikor a Schwarzenberg vezette sereg a Muchawiec vonalától Slonim alá visszavonult, Scheitherr november 30-án 190 kocsin élelmiczikkekkel küldött a főhadiszállásra, azután el-hagyván Pinsket, útközben elfogott 10 katonát, 20 lovat és 30 lőporos kocsit; Wislowicziben megsemmisítettek: 8000 ko-csira való élelmet, 80 szekeret és az összes töltenyeket.² A Henzy kapitány alatt álló félszázad dragonyos és 30 *lovasított gyalogos* Pahoston hatalmába kerített 30 kocsira való kétszersültet, darát és egy csomó nyersbört.³

VI.

A) A szövetséges hadtestek visszahúzódása Slonim alá és innen a warsói nagyhercegségbe.

A hadműveletek befejezése.

(Lásd a 3. és 4. sz. vázlatot.)

A mig Schwarzenberg a Sacken vezette oroszokat Ratnóig és Kowelig viaszorította, addig a grande armée főhadiszállásán türelmetlenül várták az osztrák-magyar-szász sereg beérkezését.

A Moszkvából visszavonuló grande armée Smolenszkben sem maradhatott, hanem november 12-én Borisów irányában meg-hátrált. 15-én Kutusów Krasnojónál harciba keveredett vele, a miután Napoleon november 20-án Orszára húzódott. Tschitschagof, a ki november 8-án hagyta el Slonimot, 17-én, vagyis az izabe-lini rajtaütést követő napon, könnyű szerrel hatalmába ejtette a Dombrowszky vezette V. francia hadtest részei által védel-

¹ *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 2.* 340. l. *Pollák* az ezüst vitézségi érmet kapta.

² *F. A. 1812.* 12—23.

³ *F. A. 1812.* 12—9.

mezett Minsket, 21-én pedig Borisównál a Berezina bal partjára szorította Dombrowszkyt. Ámde a II. francia hadtest kezét fogva Dombrowszkyval, Loszniczánál visszaverte a Berezina jobb partjára Tschitschagofot, a mi által szabaddá lett az út a grande armée számára. *Napoleon november 25-én, vagyis akkor ért Borisóv alá, mikor Schwarzenberg és Reynier a Muchawiec vonalához érkezett.*

November 26-án és 27-én ment végbe a francziák átkelése a Berezinán, a mi alatt és még két napon át elkeseredetten harczoltak a Berezina mindkét partján. Innen a francziák menete Wilnáig nem visszavonulás volt többé, hanem menekülés. A grande armée maradványai december 9-én értek Wilna alá, 15-én Kownónál átkeltek a Niemenen, elhagyták Oroszország területét és a Visztula mögé vonultak.

November 29-én, vagyis a berezinai harczok utolsó napján kapta Schwarzenberg Napoleon újbóli parancsát, hogy Minskbe siessen a francia sereg visszavonulásának biztosítása végett. A szövetséges hadtestek tehát november utolsó napjaiban elhagyták a Muchawiec vonalát és két úton a következő menetrendben vonultak Slonim alá:¹ Bianchi, Frelich és Reynier Sieleceen, Michalinon, Woronilowiczén és Bliznán át, Trautenberg pedig Kartuzskaja-Berezán, Kosowón és Diewiatkowiczén keresztül.²

Deczember 6-án Reynier Rozanynál a Bielowiezi erdőség kijáratait tartotta, Schwarzenberg seregtestei közül Zechmeister az elővéddel Nieswieznél, Mohr pedig Bjelicánál állott; a többiek Golyinka, Oziernica és Slonim alatt laktáboroztak. Mivel a grande armée főhadiszállásáról hamis híreket terjesztettek, *a szövetséges hadtesteknél senki sem tudta biztosan, hogy Napoleon elhagyta Moszkvát s hogy serege teljesen tönkrement.* Deczember 4-iki kelettel Schwarzenberg azt a parancsot kapta, hogy mozdulatait a grande arméehez alkalmazza. Minthogy e mozdulatok közelebről meghatározva nem voltak, de mivel hire

¹ Auszug aus dem Operations-Journal. *F. A. 1812.* 13 - 29., 30., 31. és 32.

² Marschtableau. *F. A. 1812.* 12. ad 12.

jött, hogy Wilnában mindennap várják a francziákat s mivel december 10-én Mohr is azt jelentette, hogy már Iwje körül (Nowogrodektől északra a Niemen jobb partján) is mutatkoznak tekintélyes orosz erők, Schwarzenberg december 14-én közelebb vonult a Niemenhez, Reyniert ellenben Nowyj-Dworra rendelte.

A Nieswiezre előretolt és három gyalogzászlóaljjal, valamint a *Kienmayer huszárokkal* megerősített Zechmeister folytonosan nyugtalanította a francziák után tóduló oroszokat. *Rígó Kienmayer huszárezredbeli főhadnagy* Seliszcze körül elfogott egy 240 kocsiból álló és 13 kozák által kísért szállítmányt; mivel a gyenge lovakkal nem tudta elég gyorsan biztonságba hozni a zsákmányt, a kocsik felét a rakománynyal együtt elégettette, a többit pedig négyesbe fogottan elhozta.¹ *Harsdorf, ugyanezen ezredbeli kapitány* a horozowi majornál vereséget szenvedett akkor, mikor el akarta fogni az orosz őrséget,² de kiköszörülte a csorbát Waslowiecznél, a hol elcsípte az éllelmonatot 13 kozákkal együtt.³ *Bubna huszárfőhadnagy* Kreczielnél megvert 60 kozákot s ezeket Bobruiszkgig (a Berezina mellett) űzve, elfogott közülük 19-et és sok ökröt s ruhaneműt zsákmányolt.⁴ Sluzkot is megrohanták a huszárok, a hol elfogtak 74 katonát és 292 ökröt.⁵

December 14-én mérték össze utoljára fegyvereiket a magyar huszárok az oroszokkal, a minek leírását *Pauliny Mihály portyázó különítménye* eseményeinek ismertetésénél találja meg az olvasó.

December 15-én Schwarzenberg elérte a Niement, egy lovas dandárát Grodnó felé toltta, a mikor pedig december 9-iki kelettel arról értesítették, hogy a grande armée a Niemen mögé téli szállásokba vonult, 18-án Bielowostok felé húzódott, hogy eredeti feladatához hiven továbbra is biztosítsa a warsói nagyhercegséget; ez idő alatt Reynier Wolczinra vonult.

¹ F. A. 1812. 12. ad 59a.

² F. A. 1812. 12. ad 59c.

³ F. A. 1812. 12—31.

⁴ F. A. 1812. 12—131.

⁵ F. A. 1812. 12—89.

Deczember 25-én, vagyis 14 nappal később, hogy a francziák elhagyták Oroszország területét, Schwarzenberg Pultuskig visszavonta seregeit,¹ míg Reynier január 3-án Okuniewre jutott.

Január 6-án Anstätt orosz államtanácsos átadta Schwarzenbergnek Sándor czárnak I. Ferenczhez intézett levelét, a mivel egyidejűleg fegyverszünetet is ajánlott azzal a feltétellel, hogy az osztrák-magyar hadtest szakítsa meg a szövetséget Napoleonnal, vonuljon a Visztula mögé és adja át Warsót az oroszoknak; ennek fejében Ausztria ráteheti kezét egész Nyugat-Galiciára. A tárgyalások eredménye volt, hogy míg a megfelelő válasz Bécsből megérkezik, az ellenfelek ideiglenesen fegyverszünetet kötnek azzal a kikötéssel, hogy az osztrák-magyar hadtest közelében álló francia hadtesteket sem érheti bántódás. A végleges fegyverszünetet január 30-án kötötték meg, a melynek értelmében Schwarzenberg átadta Warsót, visszavonult a Visztula mögé úgy, hogy 13-án a Pilica mögött, február 25-én pedig Krakkó körül laktáborozott.

B) Pauliny Mihály hirszerző különítménye.²

(Lásd az 5. sz. vázlatot.)

Külön fejezet alá vettem és a hadiesemények leírásának végére illesztettem *Paulinyi Mihály 1. huszárezredbeli százados portyázó és hirszerző különítménye eseményeinek ismertetését*. A különítményre vonatkozó okmányok sok oly értékes anyagot szolgáltatnak a háborúban rendkívül fontosságú és nagy szerepet játszó hirszerző különítményekre nézve, hogy czélszerűnek

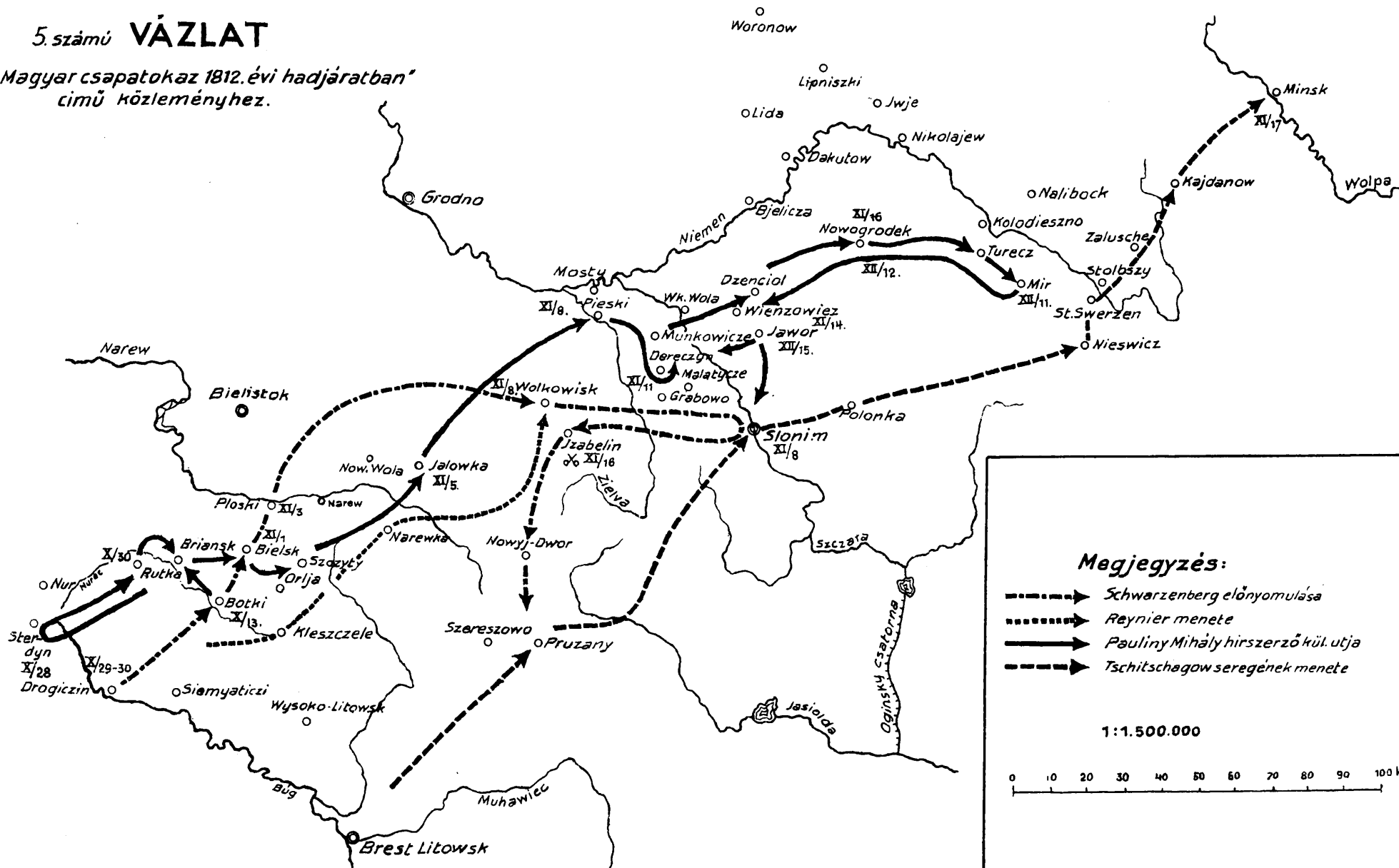
¹ Marschtableau. *F. A. 1812.* 12—209.

² *F. A. 1812.* 10—117., 123., 310., 283., 285., 11—7., 21., 31., 46., 58., 66., 79., 85., 106., 107., 117., 135., 136., 146., ad 175., 189., 203., 212., 231., ad 231., ad 231a, 12. ad 14a, 21., 22., 25., 26., 27., 37., ad 72., ad 72a, 76., 90., 96., 94., 111., 114., 13—29. és 31.

Lásd még a cs. és k. földrajzi intézet által kiadott 1 : 200,000 arányban készült térképek Bialistok 41—53., Wolkowisk 42—53., Slonim 43—53. és Nieswicz 44—53. lapjait.

5. számú VÁZLAT

a „Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban”
című közleményhez.

találtam azt hadtestünk hadieseményeinek keretéből kiemelni és szembeötlőleg külön egyesíteni. Azért hagytam a hadiesemények végére, mivel e huszárszázad mérte össze utoljára fegyvereit az ellenséggel akkor, mikor kelepczébe jutva, karddal nyitott utat magának. De megérdemli a vezető Pauliny Mihály kapitány azt, hogy részletesebben vessem papírra az általa intézett vállalatokat, mivel főként az ezen hadjáratban tanúsított magatartásával érdemelte ki a katonai Mária Terézia-rendet.

Helytelen eljárást követnék azonban, ha a különítménynek minden alkalommal való magatartását a jelenleg érvényben álló katonai szabályzatok alapján bírálat alá is venném, mivel száz évvel ezelőtt nem alakultak ki oly tökéletesen a vélemények és így a kívánalmak sem a lovasság hirszerző szolgálatára nézve. A hirszerző különítmények feladatát ismerő katona azonban észre fogja venni azokat a mozzanatokot és pillanatokat, melyek egyrészt hibásak voltak, másrészt azonban mégis alapját vetették meg a manapság is érvényben álló néhány határozványunknak.

a) *Menet Nowogrodekre.*

Tudjuk, hogy Schwarzenberg engedve Tschitschagof nagyobb erejének, szeptember és október havában Wlodawán, Brest-Litowskon, Wysoko-Litowskon és Drogiczynen át visszavonult a warsói nagyhercezségbe. A mint a főserég átkelt a Bug bal partjára, Schwarzenberg Paulinyt századával Botkiban hagyta, hogy fölvilágosítást szerezzen az oroszok tartózkodási helyéről, számerejéről, erőinek elosztásáról és szándékáról, azután pedig tegyen jelentést a terep minőségéről.

Amint a szövetséges hadtestek átkeltek a Bug balpartjára, Tschitschagof a következő csapatokat rendelte azok üldözésére: Lambert és Langeron alatt 1—1 kozák és 1—1 vadászezredet 4—4 ágyúval, Essent 2 gyalogzászlóaljjal, 1 kozákezreddel és 4 ágyúval; Woinof egy különítménynyel Wysoko-Litowskra és Kleszczelére vonult, Sacken Pruzanyba ment harácsolás végett, Tschaplitz pedig 4 zászlóaljjal, 12 lovasszázaddal, 2¹/₂ kozákezreddel és 12 ágyúval Slonimra küldetett, hogy verje szét Konopka tábornoknak litvai gárdaezredét s ha lehet, vágja el

a Piaski felé hátráló Mohr tábornoknak különítményét. Tschap-litz október 18-án elérte Pruzanyt, 20-án pedig szétverte Kopopka ezredét.

Pauliny *október 13-án* foglalta el figyelő állását. Hogy önálló helyzetében miképen oldotta meg bravourosan sokoldalú nehéz feladatát, azt a *cs. és kir. hadi levéltárban őrzött 42 jelentésének* tartalma alapján a következőkben mondom el.

Már október 13-án jelenti, hogy a Nurec folyó partjait szemrevételezte s a fontosabb hidakat leromboltatta; a folyó keskeny, partjait mocsarak kísérik, melyek miatt alig gázolhat át rajta valaki. Megérkezése után rögtön járóőröket küldött Kleszczelére és Bielskre a bielistoki út megfigyelésére. Az útközben talált raktárak készletét és az 1. számú tábori kórház felszerelését Nurra útnak indította. Másoktól hallotta, hogy az oroszok erejük egy részével ide vonulnak, hogy elfoglalják a bielistoki utat. A Kleszczeléről ép most visszatért járóőre azt jelenti, hogy a falut kozák csapat szállotta meg.

14-én Brianskra húzódott Pauliny, a honnan több kincstári szekeret Nur felé visszaküldött. Jelenti, hogy Botkiban még d. e. 11 órakor sem volt ellenség; Mohr tábornok különítményének sorsáról semmit sem tud, bár tudakozódott és kutatott utána. Helyesen cselekedett, a mikor százada kis létszáma miatt nem küldött ki hozzá járóőröket. Ma Moskwino-ra (?) küldött kémeket. Ha a körülmények kényszerítik, holnap Winkin felé visszavonul, a mi mellett azonban a Nurec folyása mentén is járóőröket küld az ellenség felé.

Úgy látszik, hogy a különítmény a kozákok elől a Bug balpartjára volt kénytelen térni, mivel *október 28-án* Sterdynből küldi Pauliny ama két jelentését, melyeknek tartalma a következő: Kiküldött embereim révén megtudtam, hogy október 26-án több ellenséges csapatot Siemyaticziről Wysoko-Litowskra visszahúzódt. Lambert tábornok is ezeknél volt. Tschitschagof tegnap még Wysoko-Litowskban tartózkodott. Több orosz ezred Wlodawa felé tart, a hol úgy a gyalogság, mint a lovasság erődítéseket épít; az ellenséges főerő azonban Brest körül áll. Mivel az oroszok arról értesültek, hogy seregtesteink erősítéseket kapnak, mindenütt megerősítik állásaikat. A Brianskba,

Botkiba és Bielskbe jött orosz dzsidások pár nap után visszahúzódtak; a Siemyaticziről eltakarodott ellenséges csapatok oly sietve indultak el, hogy még élelmiczikkeiket sem vitték magukkal. A Bug mentén azonban a kozákok állandóan nyeregben ide-oda járnak s a legkisebb zajra is összesereglenek. A Pula-wyra (Visztula mellett, Warsótól délre) küldött erős orosz portyázó különítmény a Bug mögé visszahúzódtott. Holnap estére biztosan megállapítom, hogy a Wysoko-Litowskról elvonult ellenség hová ment. Egy orosz hadtest állítólag Mostyig jutott (Tschaplitz, kit Slonimra és azután Mohr után küldöttek; később ez a hadtest alkotta Tschitschagofnak bal oldalvédét). Az ugyanezen napon kelt második jelentésben azt mondja Pauliny, hogy ép most adták tudtára, miszerint az oroszok elhagyták állásaikat és Wysoko-Litowskon át elvonultak. Noha az oroszok főereje Brest és Wlodawa között áll, igen sok csapatuk elvonult Pinsk és Grodnó felé.

Alig hogy visszavonultak az orosz csapatok, Pauliny átkelt a Bug északi partjára és *október 20-án* Rutkán kelt jelentésében azt mondja, hogy járóerei Brianskig jutottak, hogy Konopka csapatát az oroszok szétverték, hogy a briansk—bielistoki úton nincsen ellenség s ha a viszonyok megengedik, Bielsken át Orljára és Kleszczelére vonul.

Említettem már, hogy Tschitschagof *október 30-án* indult el Brest alól, 6-án Slonim alatt állott, 17-én pedig Minskbe érkezett, továbbá, hogy Schwarzenberg ugyancsak *október 30-án* ért mindkét hadtestével a Bug balpartjára, 4-én Ploskinál a Narew mellett állott, 8-án pedig Wolkowisk körül laktáborozott. Ezekhez képest Pauliny előbb az ellenfelek között, de mindig hadtestünk előtt és ennek jobb oldalában (Szczyty, Doratynka, Jalowka), később pedig hadtestünk előtt és ennek, valamint az oroszoknak is baloldalában nyomult előre (Piaski, Dereczyn, Dzenciol, Nowogrodek, Turec, Mir).

November 1-én Bielskből jelenti, hogy mivel az oroszok Szereszówóban nagymennyiségű élelmiczikkeket halmoznak össze, valószínű, miszerint ide vonják össze csapataikat; eddigelé egyetlen orosz osztály sem vonult Wolkowisk felé. Belgakow orosz őrnagy azt híreszteli, hogy az oroszok Wilnára törnek.

Az ellenséges sereg állítólag két részre oszlik; a Wilnára készülő két oszlopban indul meg. Hogy e körülmények valódiságáról meggyőződést szerezzen, kémeket küldött ki és pedig az egyiket Szereszówóra, a másikat a Narew melletti Stanislawka korcsmához és Wolkowiskra azzal, hogy állapítsák meg az oroszoknak Wolkowiskra vonuló erejét. Tizenegy uradalomra ráírt, hogy élelmiczikkeiket három nap alatt Bielskbe szállítsák.

Mivel Zechmeister tábornok dandárával Bielskbe bevonult s mivel további előnyomulás esetén híreket szerezhetett az ellenségről, másnap Pauliny önszántából elindult és 5-én már Jallowkában kutatott az oroszok után. Innen bejelentette, hogy átkelt a Narewkán és átkutatta egész Nowaja-Woláig az erdőségeket; sehol sem bukkant ellenségre. Tegnap két orosz lovaszrezed éjjelezett Wolkowiskon, a melyek Slonim felé elvonultak, előbb azonban a csatolt jegyzékbe foglalt élelmiczikkeket harácsolták össze. A népfelkelő csapatok mindenünnen elvonultak s így nem egyesíthette őket, de az itt maradt erdőkerülőket (mintegy huszat) összegyűjtötte és Grodnóba küldötte. Nowj-Dworban és Pruzanyban még ellenség áll, a mely a Mohr tábornok által elpusztított Narew hidakat helyreállíttaja.

November 8-án Pieskiben, *10-én* Sankowban, *11-én* pedig Dereczyben állott a huszárszászad és útközben szorgalmasan gyűjtötte a maga és mások által szerzett híreket. Jelentéseiből kitűnik, hogy éjjeli gyors menetével és határozott fellépésével visszavonulásra kényszerítette a Dereczyben, Munkowiczében, Grabowóban és Malatyczében álló ellenséges hírszerző járőröket; több részre oszlottan nyomult előre és el is fogott két kozákot. Az ellenségre vonatkozóan jelenti, hogy Tschernikof orosz ezredes 600 lovassal Wolán át Zdenkow felé elvonult, hogy Tschitschagof Polonkára menetelt, Tschaplitznak gyalogságból, vadászokból, dragonyosokból, huszárokból és kozákokból álló utóvéde pedig még Slonimban áll; az oroszok hálaadó istentiszteletet tartottak állítólag azért, mert Moszkvát visszafoglalták a francziáktól és mert Smolenszk s Kaluga között csatát nyertek Napoleonnal szemben. E csatában állítólag 6000 katoná, 3 tábornok és 40 ágyú esett az oroszok kezébe.

13-án még Dereczyból azt adja hírül Pauliny, hogy az

oroszek elhagyták Slonimot, ő pedig a Szcvara melletti Wk.-Wolára lovagol. Ugyane napon már Wk.-Woláról is beszámol híreiről, 14-én pedig követve az oroszokat, Wienzowiezre ment.

Kár, hogy a különítmény által kiküldött járóőrök erejére, feladatára és magatartására, valamint az egész különítmény élelmezésére és éjjelezésére nézve a hátramaradt jelentések semmit sem mondanak. Valószínű, hogy óvatosan haladt, mivel sehol semmi nyomát sem találtam annak, hogy meglepték vagy rajtaütöttek volna. A vezető képességgel bíró parancsnok *térkép nélkül tájékozódott a terepen*, s a legtöbb esetben helyes következtetéseket vont le tapasztalataiból és az ellenségről szerzett hírekből. Látjuk, hogy a század szakadatlanul előre vonult, nem vesztette el az összeköttetést az ellenséggel, hogy kielégítő módon megállapította az orosz járóőrök mögötti ellenséges főerők mozdulatait és hogy tapasztalatairól — néha naponként kétszer is — kimerítően szerkesztett jelentéseit gyorsan és biztosan juttatta el előljárójához. Utóbbi tekintetben elismeréssel kell adóznunk a legénységnek, mely nemcsak veleszületett tulajdonságainál fogva, hanem előző hadjáratokban szerzett gyakorlata alapján képes volt baj nélkül és gyorsan hátra vinni a jelentéseket az ellenség által megszállott vidéken.

b) *Portyázások Nowogrodek körül.*

November 16-án Pauliny elhatározta, hogy hatalmába ejti Nowogrodeket, mivel azt hallotta, hogy itt az oroszok élelmiszereket halmoztak fel. Jobb oldalában állandóan zaklatva, éjjel megrohanta a boskowiczei ellenséges őrséget és elfogott belőle egy altisztet és két közkatonát. Minthogy a foglyokkal nem vesződhett, elküldötte őket Bieliczára Mohr tábornokhoz. Nowogrodek elé hajnalban érkezett és legott rajtaütött az ellenséges őrségen, elfogott belőle nyolcz vörös huszárt és nyolcz gyalogost. Jelenti még, hogy a Csecsawina felé küldött járóőre is eredményesen működött, mert elfogott nyolcz vörös huszárt és zsákmányul ejtett 130 marhát és 100 birkát. Elmondja továbbá, hogy az elmúlt szerdán itt laktáborozott Woinof tábornok 1 huszár-, 3 dragonyos- és 7 gyalogezreddel, valamint

3 csapat kozákkal; e csapatokat nyolcz tábornok vezényelte; az egész seregetest Mirre menetelt, a honnan állítólag Nieswieze készül. Tschitschagof november 13-án Nieswiezebe érkezett. A legtöbben azt mondják, hogy Tschitschagof Bobruiszkra készül. Tschernitschef ezredes (november 8-án Schwarzenberg megfigyelése végett Dereczyre rendeltetett) kozákjaival átusztattott a Niemenen (Kolodesznónál) s Nalibok felé vonult; egy másik kozák csapat Kurelitschire ment. Dakutóiban holland csapatok állanak. Dombrowszky elővéde Stolbszyban és St.-Swenzenben áll. Lidában pár ezer lengyel táborozik. Napoleon Wilnában élelmiczikkeket gyűjtet. Kajdanóiban sok francia csapat tömörül. Élelmiczikkeket nem talált.

A továbbiak megértése végett ismertetnem kell az ellenfelek ezidőben való helyzetét.

A mikor Schwarzenberg Slonim alól visszafordult és Izabelin alatt rátámadt Sacken seregére és ezt visszavonulásra kényszerítette a Pripiatj mocsaraiba, Paulinyt a Slonimnál hagyott Frimont alá rendelték. Feladatául tűzték, hogy most már necsak híreket szerezzen az oroszokról, hanem leplezze seregetestünk mozdulatait, tartsa távol az ellenséges felderítő és portyázó járőröket, vagyis inkább védő magatartást tanusítson. Ennek következtében Pauliny jelentéseit most már Frimonthoz intézte, a kit tudvalevőleg Slonimban hagytak hátra azért, hogy zaklassa Tschitschagofot, mintha főseregünk is utána jöjné.

A Tschitschagof vezette orosz hadsereg Nieswiezen át vonult Minsk felé. Az élen Lambert haladt. A baloldal biztosítására Nowogrodeken, Miren és Nw.-Swenzenen át Tschaplitz seregetestét különítették ki, a melyet azonban csakhamar Woinof váltott fel. Ennek elővédét Orurk tábornok csapatai alkották.

Az V. francia hadtest részeivel Minskben álló (5—6000 jobbára ujoncz katona) Dombrowszky 5 zászlóalját s pár lovaszázadot a swzerzeni hidhoz rendelt. November 15-én Orurk és Lambert e különítményt szétverte, 16-án pedig Kaidanównál arattak győzelmet Dombrowszkynek négy gyalogzászlóalján. November 17-én Tschitschagof elérte Minsket, 20-án Borisov

alatt állott, 22-én pedig nagy veszteséggel a Berezina bal partjára úzte Dombrowszkyt.¹

Pauliny *november 17-én* megerősítette a 16-iki jelentésében foglaltakat, *20-án* pedig nemcsak Frimontnak, hanem még Schwarzenbergnek is szolgált hírekkel. És pedig bejelentette, hogy az egész orosz sereg 15-én Swerzenből Minskbe vonult azzal a szándékkal, hogy egyesüljön Wittgensteinnal. A sereg hadrendje a következő: Langeron hadtest, ennek elővéde Lambert; a másodikat Woinof vezeti, kinek tábornokai: Tscherbatof, Basilof, Manteufel és Lansky; a harmadikat maga Tschitschagof vezérli. Az egésznek ereje 52,000 ember és 80 ágyú. Az elővéd Kajdanów körül jár. Lambert tegnap Swerzennél elfogott 714 lengyel katonát. A Mozyrnal álló Ertel tábornok Tschitschagofhoz készül csatlakozni. Napoleon császár Ney és Ponyatowszky hadtestét Kutusów ellenében visszahagyta, ő maga ellenben erre felé tart. Sacken hadteste csupán 15,000 emberből áll. Az oroszok állítólag 14-én (csak 17-én) bevették Minsket. A zsákmányolt vágómarhából 40 drbot Mohr tábornokhoz, a többit pedig Slonimba küldötte.

A *november 21-én* kelt jelentésében azt mondja Pauliny, hogy a Tschitschagof által szabadon bocsájtott notabilitások egybehangzóan megerősítik tegnapi jelentésébe foglaltakat és hogy Tureczre figyelő őrséget küldött. *Megint térképet kér, mert alig tud tájékozódni.* A *22-iki* jelentés elmondja, hogy az oroszok tényleg bevették Minsket, elfogták Koczyczkit és szétverték 5000 emberét. Hasonló sors érte Csapszky ezredest is 3000 emberével együtt. Dombrowszky, kinek Minsket kellett védelmeznie, 8000 emberével a mocsarak közé menekült, nehogy Csapszky sorsára jusson. Mivel az oroszok nagyon kegyetlenül bánnak a lengyelekkel, a lakosság és a nemesek az erdőségekbe menekülnek. Járóőreit Mirig küldötte, de sehol ellenségre nem bukkantak.

23-án harminczkét hadifoglyot kísértetett Slonimba.

Úgy látszik, maga Pauliny is érezte, hogy a jelentéseiben foglaltak nem felelnek meg a valóságnak s hogy hibát követett

¹ *Bogdanowitsch*, i. m. III. k. 201—204. l.

el azzal, miszerint nem rostálta meg kellőképen a másoktól kapott híreket, mert *november 24-en* kelt jelentését azzal kezdi: Hogy a Minsk körüli eseményekről szavahihető híreket szerezzek, egy tisztet 16 válogatott lovassal Swerzenig küldöttem, kémeimet pedig Kajdanówba irányítottam. Jelenti továbbá, hogy a swerzeni hidat az oroszok lerombolták, Tschitschagof pedig Wittgensteinnal együtt a hátába óhajt törni a Smolenskről visszavonuló 60,000 francziának. A közigazgatási tisztviselők engedetlensége miatt csakis a közeli falvakból hajtathatja fel a szükséges vágómarhát. Kozákok Swerzen alatt ólálkodnak. A *25-iki* jelentésébe foglalt hírek közül megemlítem a következőket: Bikowszky nevű nemes ember elárulta honfitársait az oroszoknak; Minsket teljesen kifosztották az oroszok, sőt még a sebesülteket is a vízbe fojtották. Napoleon császár konyhája Wilnába érkezett, miből azt következteti, hogy maga a császár is hamarosan odaérkezik.

A *december 2-iki* jelentésében foglalt hírek közül a szövetséges hadtestekre nézve érdeklél birt az, hogy Sacken csapatainak egy része Demiszkwiczén át Dawidgorodokra vonult s egyesült a Sluckból jövő három orosz zászlóaljjal, Ertel tábornok pedig 7000 emberével Mozyrból Piasecznára vonult. Csatolja még az oroszoknak a lakossághoz intézett kiáltványát, a minek azonban kevés hatása van. Panaszodik, hogy a zsidók mindent beárulnak az oroszoknak. E miatt elhíresztelte, hogy Nowogrodekre és Mirbe több ezredünk érkezik.

December 4-én egy tisztet 20 huszárral Zaluschéig küldött, a kit azonban vissza kellett hívnia, mivel a kozákok el-lepték a vidéket. Mivel feléje is kozákok vonulnak, már három napja, éjjel és nappal fegyverben áll egész százada. A lakosság hozzámenekül és védelmet kér a garázda kozákok ellen. Másnap az egész század tüntetőleg a Niemenig nyomult, a mire a kozákok Kajdanowig visszahúzódtak. A sok teendő között ideje akadt Paulynynak még arra is, hogy szemrevételezze a Niemen folyó partjait és bejelentse azt is, hogy hol és minő átjárók találhatók rajta.

Miután *december 5-én* még két, *7-én* pedig egy jelentést küldött be Nowogrodekről, *11-én* Mirre vonult és Wielike-

Oczeda és Stetzky felé portyáztatott. Csakhamar azonban innen is elvonult, mivel attól tartott, hogy az ellenséges érületű zsidók elárulják az oroszoknak. Estére Tureczen ütötte fel tanyáját. Noha tudta, hogy a francziák Wilnáról már Kownó felé is visszavonulnak, hogy a Niemen felé is tekintélyes ellenséges lovascsapatok közelednek s hogy Minszkben is már ellenséges gyalogság áll, a Tureczen *deczember hó 11-én* d. u. 4 órakor kelt jelentésének tanúsága szerint azzal a tervvel foglalkozott, hogy fölveri vagy a kajdanowi 50 lovasból álló, vagy az iwjei, avagy a nikolajewi ellenséges őrséget.

12-én este 8 órakor Pauliny már megint Nowogrodekből jelenti Schwarzenbergnek, hogy szerdán, vagyis deczember 9-én, a francziák Wilna alatt vereséget szenvedtek volna! Azt hallotta, hogy Tschitschagof gyalogsága Wilna felé vonul, míg a dragonyos tisztek által vezetett kozák csapatok Rakowó és Lipnizky vonaláig jutva, elvágják a Wilnába vezető utakat. A tegnap még Iwjében és Lipnizskyben éjjelzett kozákok ma Lyda és Woronów vonalába jutottak és mindenütt kifosztották a lakosságot. Kutusow állítólag egyesült Wittgensteinnal és Tschitschagoffal. Senki sem tudja azonban, hogy a Borisównál megvert francziák merre mentek. Tegnap 50 kozák Stolbeyn át feléje vonult. A kajdanowi kozák őrséget megerősítették.

Deczember 13-án a különítmény járóerei Iwje, Lipnizsky és Dudy felé portyáztak, de ellenségre nem bukkantak, csupán a lakosságtól szereztek be híreket.

Utolsó jelentését *deczember 15-én* Jaworból írta Pauliny, a melyben a következőképen írja le százada visszavonulását:

«14-én délután félkét órakor századommal Nowogrodekről Boskowiczére vonultam. Berdówkában álló járóörömet Nowiniba rendeltem. Mivel biztos hírért vettem, hogy az ellenséges járóörök rám akarnak törni, nowini járóörömet és századomat a szabad ég alatt készenlétbe helyeztem. Éjjeli 11 óra körül mintegy 40 kozák megtámadott, de már az első lövésre lóra kaptunk, megrohantuk a támadókat, a kik megrettenve futásnak eredtek. A menekülőket fél mértföldnyire üztük, de senkit sem foghattunk el, mivel a lovak kimerültek. Éjjel után 3 órakor Dzenziolba vonultam. A várost ellenség tartotta. Miután bete-

geimet Jawor felé elküldöttem, ép embereimmel rajtaütöttem az ellenségen. Két oldalról támadtunk. Iszonyú mézárulás keletkezett (Das Gemetzel war fürchterlich). A legtöbb kozák amúgy gyalogosan bátran szembeszállt velünk; csak nagy erőfeszítéssel sikerült legyőzni az ellenséget. A várost elfoglaltam és miután kimentettem századomat veszélyes helyzetéből, Jaworba vonultam. A velem volt 26 lengyel gyalogos a viaskodás folyamán kerekét oldott s valószínűleg Narbotowiczébe futott. Én magam is megsebesültem s csak nagy nehezen menekültem meg. Tíz emberem harcra képtelenül megsebesült; két lovamat leszűrták. Zsákmányul ejtettünk négy kozák lovat. Senkit sem fogtunk el, mivel nem bajlódhatunk hadifoglyokkal. 13-án egy zsidónak öltözködött kozák kémlelte ki nowo-grodeki állásomat. Hétfőn két irányból támadtak meg: Weljub felől 50, Sztankowiczi felől 60 kozák.»

«Mivel minden oldalról ellenség vesz körül, holnap, ha lehet, századomat a mocsarakon át a Szczerához vezetem. Sebem miatt képtelen vagyok lovon ülni. Ezért Castiglione gróf főhadnagynak adtam át századom vezetését, a kinek azonban támogatására leszek tanácscsal a körülményekhez képest. Alázatosan kérem Herczegségedet, hogy felgyógyulásomig a hadsereg mögé vonulhassak valamely biztos helyre.»

A különítmény *december 16-án* is összetűzött a kozákkal. Castiglione főhadnagy ekkor sem engedett, hanem megrohanta a támadókat és miután többször összecsaptak, a miénk lettek a győztesek. Ez alkalommal négy huszár hadifogságba esett, sokan pedig megsebesültek. Mivel a gyenge század az ellenséget tovább feltartóztatni nem tudta, két részre oszlott: a harcra képes legénység Castiglione vezetése alatt Dereczyre húzódott, a Pauliny vezette sebesültek a vezetéklovakkal pedig Slonimra vonultak.¹ A legénységből 24 sebesült meg, kik közül négy útközben meghalt. Az egyik tizedes 14 lándzsaszúrást kapott!²

Az elmondottak eléggé igazolják, hogy a tetterős, vállal-

¹ Castiglione főhadnagy jelentése. *F. A. 1812.* 12—111.

² Siegenthal jelentése Slonimról. *F. A. 1812.* 12—114.

kozó szellemű és bátor parancsnok által vezetett magyar huszár század dicsérettel oldotta meg nehéz feladatát: nagy területre terjesztette ki figyelmét, híreket szerzett a rendelkezésére álló összes eszközök segítségével, megtisztította a vidéket a portyázó ellenséges csapatoktól, nyugtalanította az oroszokat és utolsó lehelletéig visszatartotta az ellenséges járőröket.

Paulinyra nézve csak annyit óhajtok megjegyezni, hogy egyike volt kora legvitézebb huszártisztjének. *Dr. J. Hirtenfeld* «Der Militär-Maria-Terezien-Orden» stb. című ¹ munkája szerint Rózsahegyben született 1770-ben. 1788-ban lépett be az 1. huszárezredbe. Mint őrmester Kreuzenachnál 1795-ben annyira kitűnt, hogy az ezüst vitézségi érmet kapta. Nemsokára alhadnagygyá lett. 1799-ben a Rajna mentén Schopfheimnél és Offenheimnél tűnt ki, a mikor fölvervén az ellenséget, belőle elfogott több tisztet és lovast; később bekerítették és harmadmagával kilencz francia lovas ellenében addig védekezett, míg hét sebből vérezve kiejtette kardját kezéből. 1809-ben századossá lépett elő. 1812-ben a katonai Mária Terézia rend lovagjainak sorába iktatták. Harminczhat évi tényleges katonai szolgálata alatt *kétszázszor csapott össze az ellenséggel*. Meghalt 1836 január 31-én. Dicséretére válik, hogy századát, mely ugyancsak kemény legényekből állott, a rendkívüli súlyos viszonyok között is fegyelmezten és emelkedett hangulatban megtartotta úgy, hogy az még a legváltóságosabb pillanatokban sem csüggedt, hanem parancsnoka számára félelem nélkül harcra rohant kötelességtudásból és a dicsőségért.

C) Állapotok a csapatoknál november és december havában.

A szokatlanul korán beállott és igen zord téli időjárás rendkívüli megpróbáltatásoknak tette ki a csapatokat. Az erőltetett menetek és az elszállásolás silány volta következtében napról-napra szaporodott a menetképtelenek, kimerültek és betegek száma. November 22-én a hadtestnek kereken 6000

¹ Wien, 1857. II. köt. 1080. l.

embere hiányzott.¹ Frimontnak november 23-án 210 ideglázban és tüdőgyulladásban szenvedő katonája feküdt Slonimban.² Bianchi hadosztályában 215 ember vált menetre képtelenné november 22—25-ig.³ A Slonim alá való menet utolsó napján a hadtestnek 500 embere dőlt ki.⁴

A magyar gyalogságot ért veszteségek tekintetében csak november 24—26-ig terjedő időre vannak biztos adataink. Ezek szerint:

november 26-án a Kirchenbetter gránátos zászlóaljnak	13
“ 24-én a 19. gyalogezrednek	32
“ 24-én a 2. “	25
“ 26-án a 32. “	6
“ 24-én a 33. “	15
“ 26-án a 34. “	59

embere maradt el kimerülés következtében. A 48. gyalogezrednek létszáma november 26-án 55 emberrel apadt (20 kórházba adatott, 31 elmaradt, 3 megszökött, 1 meghalt).⁵ Deczember elején a hideg 24° R.-t ért el! Deczember 8-án Zechmeister dandárában 84 embernek fagyott el orra, füle, lába vagy keze és pedig olyannyira, hogy valamennyin műtétet hajtottak végre.⁶ A lovaság is megfogyott, a kimerült lovak száma pedig oly nagygyá lett, hogy alig tudták ellátni a hirszerző, felderítő és biztosító szolgálatot. Schwarzenbergnek a császárhoz intézett jelentése szerint Frimont hadosztályának 4 dragonyos és 1 huszárezrede tisztekkel együtt csupán 2727, Frelich lovassága (3 huszárezred) 1767, a Mohrhoz beosztott Hessen-Homburg huszárezred pedig

¹ *Schwarzenberg jelentése a császárhoz. F. A. 1812. 11—257.*

² *F. A. 1812. 11—212.*

³ *F. A. 1812. 11—270.*

⁴ *Schwarzenberg* Slonimból ezt jelenti a császárnak: annyira gyorsítottam menetemet Slonimba, hogy a nagy hideg miatt 500 emberemnek fagyott el keze, lába és egyebe, többen pedig meghaltak. Ebben az időben minden menet nagy veszteséggel jár; felényire apadnának azok a hadtestek, melyek két-három napig táborozni volnának kénytelenek.

⁵ *F. A. 1812. 11—270 a, b, c, e, f, g és h.*

⁶ *F. A. 1812. 12—39. és 49; Zechmeister jelentései XII 7. és 8.*

csak 308 lovast számlált.¹ A letörött paripákat zsákmányolt és harácsolt lovakkal pótolták.² Igaza volt Schwarzenbergnek, a mikor azt mondta november 22-én a császárhoz intézett jelentésében, *hogyha Minskbe kell vonulnia, egész hadteste tönkremegy az utolsó emberig.*³

A hadjáratban résztvett Welden tábornoszernagy «Der Feldzug der Österreicher gegen Russland im Jahre 1812» című művének 87. lapján ezeket írja: A ki ebben a hidegben, a mely 26—27 fokot ért el, elvesztette jártányi erejét, az menthetetlenül elpusztult. Csakis a mozgás óvta meg az embert a megfagyástól; megfagyott az, ki kocsira ült.

A megbetegedések, fagyások és halálesetek oka főként a hiányos ruházat volt. A csapatok vezetői hiába akarták pótolni a legnagyobb igyekezettel az elrongyolódott ruházatot, mivel lehetetlen volt ezernyi köpönyeget stb. harácsolni az amúgy is kifosztott lakosságnál.⁴

A fagy ellen úgy védekeztek némileg, hogy a tisztek s a legénység fagygyúval és zsiradékkal kente be arcát, fejét, lábát és kezét. A bekentek arcza a fölismerhetetlenségig eltorzult.⁵

A hóviharak betemették az utakat, a csapatok, szállítmányok, vágómarhafalkák és a vonatok eltévedtek, a mi szintén sok veszteségnek és bajnak volt okozója. E bajon úgy segítettek, hogy a hatóságokat kötelezték az utaknak hosszú dorongokkal való megjelölésére.⁶

A huszárezredek togyatékának pótlására küldött legénység és lovak majdnem hasznavehetetlen állapotban érkeztek be csapattesteikhez, mivel Bielostok helyőrségének francia parancs-

¹ *F. A. 1812.* 11—255.

² *F. A. 1812.* 11—212.

³ *F. A. 1812.* 11—257; feleségéhez írott levelében ezeket mondja: .. reszketek, ha arra gondolok, hogy a grande armée felé kell közelednem. minthogy csapataim ezt ki nem bírják és szétfoszlanak... Ha Minskbe kell mennem s ha nincs más mentség, megindulok, de hogy hány emberem érkezik oda, azt csak az Isten tudja... *I. F. Novák i. m.* 269. és 272., továbbá 273—278. 1.

⁴ *Bianchi* jelentése Golynkából. *F. A. 1812.* 12—8.

⁵ Generalbefehl. *F. A. 1812.* 12—50.

⁶ Generalbefehl. *F. A. 1812.* 12—50.

noka földéítésre és a helyőrség környékének biztosítására használta őket.¹ A *Király, 1. huszárezredbeli százados* vezetése alá helyezett különítményben volt: 4 tiszt, 1 lelkész, 224 ember, 15 tiszti és 243 legénységi ló, 1 pénztárcoksi, 2 eleségkocsi és 1 tábori kobó. A lovak vasalatlanok voltak!

Élelmezés.

Az élelmiczikkekét harácsolás útján szereztek be. Az eredmény gyenge volt a közigazgatási tisztviselők hanyagsága és nemtörődömsége miatt. A folyton útban levő csapatoknak magukkal kellett vinniök az élelmet, a mi néha nagyon nehezen ment a rossz utakon. A vágómarhák eltévedtek, mivel a hajcsárok nem tudták a csapatok éjjeli állomáshelyét. A tisztek a legénységgel egyenlően hadtápélelmezésben részesültek, vagyis a kenyér- és húsadaghoz főzeléket és pálinkát kaptak, de csak akkor, ha volt! Megegett, hogy a csapatok 2—3 napig se kenyeret, se lisztet nem kaptak. A kenyeret hússal pótolták. Kemenczék hiányában az emberek lisztet kaptak, hogy legalább maguk süthessenek kenyeret laktáborukban. Welden már többször idézett művének 80. lapján a következőket olvassuk a csapatok élelmezésére nézve: A Slonim és Pripiatj közötti vidéket annyira kizsárolták az ide-oda vonuló seregek, hogy a lakosság kivándorolt, az otthon maradottak legtöbbje pedig gyökerekből tengette életét. Szó sem lehetett rendes élelmezésről, mivel sehol sem telepíthettek raktárakat. Ünnepe volt annak a csapatnak, a mely zsákmányra tett szert, avagy burgonyaveremre, vagy hordókban elásott pálinkára talált.²

A tisztek helyzete.

A legszánandóbb állapotban voltak azonban a tisztek. Pénzüik nem volt, adósságot adósságra halmoztak a markotá-

¹ *F. A. 1812.* 11—274 i.

² Igazolják ezt még: *F. A. 1812. H. K. R. F. A. 1812.* 11—2. és *F. A. 1812.* 12—8.

nyosoknál úgy, hogy végre hitelük is kimerült. Sorsukat azonban türelemmel és resignációval viselték, de azért szigorú rendet tartottak az alájuk rendelt csapatoknál.¹

Már november 7-én azt írta Schwarzenberg a haditanács elnökének, hogy a lerongyolódott és minden krajezár nélküli tiszttal képtelen beszerezni a szükséges téli ruházatot és nem tudja előteremteni a fönntartásához föltétlenül szükséges jobb és tartalmasabb étkezést. Ily körülmények között testileg tönkremenek, ezzel pedig együtt jár az idegesség, a mivel föltétlenül párosul az erkölcsi hanyatlás!²

*

Az osztrák-magyar segítő hadtest *veszteségeit hozzávetőlegesen sem állapíthatjuk meg*, mivel november havától kezdve hiányzanak a Rekrutierungs-Standes-Tabelle-nek és a csapatok reggeli, avagy létszámjelentései. Szórványosan említettnek meg a kórházaknak átadott emberek, az elesettek, a sebesültek és az eltűntek. Minduntalan kérdés támad aziránt, hogy a maradozók, a hadifogságba jutottak és az eltűntek bevonultak-e csapataikhoz, és ha igen: hányan és mikor? Angeli: *Die Theilnahme des k. k. österreichischen Auxiliar-Corps unter Commando des G. d. C. stb.* című művében az ellenség előtt elesettek számát 7000-re becsüli, ezenkívül meghalt betegség következtében 4000 ember, ugyanennyi pedig súlyos betegségben szynylódva visszahagyatott Warsóban akkor, mikor hadtestünk hazájába visszavonult.

*

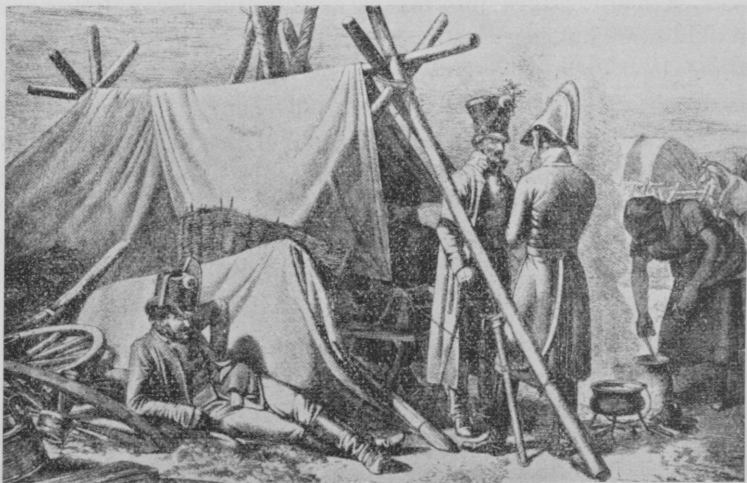
Befejeztem a Schwarzenberg vezette osztrák-magyar hadtestbe osztott magyar csapatok szereplésének ismertetését a had-

¹ *Schwarzenberg* nov. 22-én ezeket írja a császárhoz: A tábornokoknak és a törzstiszteknek, valamint az általuk fenntartott szigorú rendnek köszönhetem, hogy az ezredek még jobban meg nem fogytak... Senki sem zugolódik, de a tisztek lassan-lassan elvesznek a szolgálatra nézve hűlés és elgyengülés okozta betegségek következtében. *F. A. 1812.* 11—257.

² *F. A. 1812.* 11—257. és *H. K. R. F. A. 1812.* 11—2.

történelemnek egyik mindenestre legnevezetesebb hadjáratában. Azt hiszem sok oly körülményt sikerült közölnöm a cs. es kir. hadilevéltár kútfői nyomán, miket eddigelé nem méltattak eléggé történetíróink. Bár *Bogdanowitsch* idézett munkája II. kötetének 439. lapján azt mondja, hogy «Ha szemügyre vesszük Schwarzenberg hadműveleteit, kinek kikülönített hadtestével a grande armée összeköttetéseit kellett biztosítani, akkor csakugyan azt kell mondanunk, hogy feladatát nem teljesítette; de mérlegelve a politikai viszonyokat, melyek hadműveleteire bizonyára befolyással voltak, el kell ismernünk, hogy tökéletesen elérte főcélját, hogy megtartsa hadtestét az osztrák kormány számára» — pártatlanul kimondhatjuk, hogy *a magyar csapatok, mint mindig, úgy e hadjáratban is ritka kitartással, leleményességgel s vitézül harczoltak a legvésőbb és gyarapították nemzetünk hadi dicsőségét.*

PILCH JENŐ.

Osztrák-magyar csapatok tábora 1812-ben.